

UiO • Det juridiske fakultet

Forholdet mellom styrets erstatningsansvar og revisors profesjonsansvar

Med fokus på ansvarsfordelingen

Kandidatnummer: 700

Leveringsfrist: 25.11.2013

Antall ord: 17 905

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Presentasjon av tema og problemstilling	1
1.2	Avgrensning.....	2
1.3	Historisk utvikling	2
1.4	Rettskildene	3
1.4.1	Aksjeloven.....	4
1.4.2	Revisorloven	7
1.4.3	«God revisjonsskikk».....	8
1.4.4	«Beste skjønn»	13
1.5	Fremstillingen videre	15
2	ANSVARSGRUNNLAGET.....	15
2.1	Erstatningsrettslige utgangspunkter.....	16
2.2	Ansvarsgrunnlaget for styret	18
2.2.1	Ansvar i eller utenfor kontrakt?	18
2.2.2	Er styremedlemmet underlagt et profesjonsansvar?	21
2.3	Ansvarsgrunnlaget for revisor	23
2.3.1	Ansvar i eller utenfor kontrakt?	23
2.3.2	Betydningen av at revisors erstatningsansvar er et profesjonsansvar	25
2.3.3	Revisors rolle som uavhengig og objektiv kontrollinstans	26
2.3.4	Betydningen av revisors oppdrag	27
2.3.4.1	Nærmere om den ordinære, lovpålagte revisjon	27
2.4	Subjektive forhold	30
2.4.1	Styremedlemmets subjektive forhold.....	30
2.4.1.1	Betydningen av styremedlemmets individuelle forhold	30
2.4.2	Revisors subjektive forhold.....	31
2.4.2.1	Rettslig villfarelse	32

2.4.2.2	Faktisk villfarelse	34
2.5	Muligheter for å unngå ansvar.....	34
2.5.1	Hvordan kan styremedlemmet unngå ansvar?	34
2.5.2	Hvordan kan revisor unngå ansvar?	35
2.5.2.1	Revisjonsberetningen	35
2.5.2.2	Nummererte brev	37
2.5.2.3	Fratreden	38
3	ANSVARSFORDELINGEN.....	41
3.1	Skadeevnens betydning ved formueskadene	41
3.2	Lovfestet krav om årlig møte mellom styret og revisor	43
3.3	Styrets plikter.....	44
3.4.1	Forvaltningsansvaret	44
3.4.1	Tilsynsansvaret.....	46
3.4.1	Unnlatelsesansvaret – forsvarlighetskravet og handleplikten	46
3.4	Revisors plikter.....	53
3.5	Sammenfallende plikter – noen utvalgte områder	58
3.5.1	Oversikt	58
3.5.2	Ansvaret for feil/misligheter i årsregnskapet	59
3.5.3	Ansvaret for formuesforvaltningen	63
3.5.4	Forutsetningen om fortsatt drift	67
4	OPPSUMMERING	69
5	LITTERATURLISTE	72

1 Innledning

1.1 Presentasjon av tema og problemstilling

Oppgavens tema er ansvarsforholdet mellom styret og revisor i aksjeselskaper. Styret og revisor har enkelte sammenfallende plikter, og ansvaret er i noen grad overlappende. Når styret og revisor har medvirket til samme erstatningsbetingende skade, hefter de solidarisk, jf. skl. §5-3 første ledd. Det blir imidlertid svært ofte reist sak utelukkende mot revisor, uten at styremedlemmene blir holdt ansvarlige. Den mest nærliggende forklaring er nok at revisor har ansvarsforsikring og således er mer søkegod.¹ Andre forklaringer kan være at revisors aktsomhetskrav som følge av profesjonsansvaret bedømmes strengere enn styrets eller at styrets plikter synes mer uklare.

Etter aksjeloven §17-1 kan styremedlemmer bli erstatningsansvarlige overfor selskapet, aksjonærene, kreditorene og andre for skade/tap disse påføres ved at styremedlemmet forsettlig eller uaktsomt begår feil under utøvelsen av styrevervet. Revisor kan tilsvarende pådra seg erstatningsansvar, jf. revisorloven §8-1. Ansvarshjemplene er en kodifisering av den alminnelige ulovfestede erstatningsregel om culpaansvar.

Mens rammene for styrets ansvar reguleres av aksjeloven kapittel 3 og 6, er det revisorlovens kapittel 5 som særlig angir rammene for vurderingen av om revisor har opptrådt tilstrekkelig aktsomt. Hertil kommer at det gjelder en egen faglig standard for revisorer som utfyller lovreglene.²

Målet er å belyse hvordan ansvarsfordelingen skjer etter de selskapsrettslige, regnskapsrettslige og erstatningsrettslige regler. Dernest å vurdere konsekvensene av ansvarsfordelingen.

¹ Revisjonsloven § 3-7 første ledd nr. 4, jf. også Cordt-Hansen (2006) side 312.

² «God revisjonsskikk» er nærmere behandlet i punkt 1.4.3.

1.2 Avgrensning

Jeg vil hovedsakelig fokusere på ansvarsgrunnlagene og ansvarsfordelingen. Kravene til erstatningsmessig skade og årsakssammenheng blir ikke nærmere behandlet. Jeg har videre valgt å holde lemping, avtalte ansvarsbegrensninger og utmålingsregler utenfor.

Av hensyn til omfanget er oppgaven begrenset til styremedlemmers ansvar etter aksjeloven, og det er følgelig avgrenset mot ansvaret etter allmennaksjeloven. Det bemerkes imidlertid at det langt på vei gjelder et tilsvarende ansvar for styremedlemmer i allmennaksjeselskaper.

1.3 Historisk utvikling

Erstatningsansvaret på selskapsrettsområdet har gjennomgått en betydelig utvikling særlig de siste 30 årene. Hensynet til beskyttelse av selskapskapitalen og kreditorvernet har stått sentralt. Området har vært preget av omfattende lovendringer og utvikling gjennom rettspraksis.

Børskraket i 1987 var en forløper.

Frem til da hadde finansmarkedene, og særlig utlånsmarkedet, vært preget av en liberalisering som var en utløsende faktor for bankkrisen mot slutten av 1980-tallet. Oljeprisfallet i 1986 punkterte boblene, og sviktende oljeinntekter førte til massive offentlige innstramminger, ikke minst overfor kreditt- og utlånssektoren. I en rapport fra Kredittilsynet³ fremgår at innstramminger medførte et sterkt fall i investeringer, redusert etterspørsel, økt finansiell sparing gjennom nedbetaling av gjeld samt økende arbeidsledighet. Antall konkurser økte markant i perioden 1987 til et toppunkt i 1992. SSBs årsrapport fra 1994 viser at antall åpnede konkurser i 1987 var 2075, mens det i 1992 var 5749.⁴

³ Kredittilsynet (2006) side 27-29 m.v. henvisninger.

⁴ Statistisk Sentralbyrå (1994) side 391.

I USA har finansielle skandaler som Enron, WorldCom og AIG belyst hvor dramatisk utfallet kan bli ved illojal opptreden fra selskapets representanter. I norsk historie kan særlig Sponsor Service⁵ og Finance Credit⁶ trekkes frem som eksempler.

Felles for sakene var massiv regnskapsmanipulasjon med formål å maskere den reelle økonomiske situasjonen, og ledelsen oppnådde særlig to ting: En effektiv måte å transportere penger ut av selskapet på, og samtidig øke selskapets attraktivitet overfor potensielle investorer ved å skjule negativ informasjon.

Som en konsekvens av utviklingen så man nødvendigheten av å skjerpe ansvaret for revisor og styret.

1.4 Rettskildene

Utgangspunktet for fremstillingen er lov om aksjeselskaper av 13. juni 1997 nr. 44 og lov om revisjon og revisorer av 15. januar 1999 nr. 2.

Ansvarshjemlene i aksjeloven §17-1 og revisorloven §8-1 er generelt utformet og gir isolert sett begrenset veiledning m.h.t. ansvarsrammene. Et stykke på vei vil likevel pliktreglene være klargjørende. Særlig viktige er aksjeloven §§6-12 og 6-13 om styrets forvaltnings- og tilsynsansvar samt forsvarlighetsstandarden etter §§3-4 og 3-5, og revisorloven §§5-1 til 5-6 om revisors plikter ved årsregnskapsrevisjonen.

For å klarlegge ansvarsnormenes innhold nærmere, må veiledning også søkes i de øvrige rettskildefaktorer, især forarbeider, rettspraksis⁷ og kravene til «god revisjonsskikk».

⁵ Bl.a. Rt. 2010 side 1328 og LB-2006-146429.

⁶ Bl.a. LB -2004-81046 og LB-2006-29790.

⁷ Hva gjelder rettspraksis bemerkes at det er benyttet en del underrettspraksis i fremstillingen. Spesielt i.f.t. ansvarsfordelingen mellom styret og revisor er Høyesterettspraksis sparsommelig. Vekten av underrettspraksis er i prinsippet lavere, men får likevel noe høyere verdi når Høyesterettsavgjørelser ikke foreligger.

1.4.1 Aksjeloven

For å belyse rettsutviklingen har jeg valgt å se på aksjeloven 1976 frem til i dag.

Hovedformålet med 1976-loven var å oppnå nordisk rettslikhet på aksjeselskapsrettens område. Loven ga bl.a. styrket rett til bruk av selskapsformen, med fordelene av ansvarsbegrensningen, og adgang til utvidet bruk av norske filialer av utenlandske foretak. Sistnevnte viste seg etter hvert å få betydning for omgåelse av minstekravet til aksjekapitalen, men dette er nå avbøtet ved at kapitalkravet er betydelig lempet.⁸

I 1989 ble Aarbakke-utvalget nedsatt for å utrede behovet for ny aksjelovgivning, særlig med tanke på tilpasning til EUs selskapsdirektiver og tiltredelse til EØS-avtalen.

Om utvalgets mandat fremgår innledningsvis i NOU 1992:29 side 9:

«Aksjelovgruppens oppdrag har vært å foreta en generell revisjon av aksjeloven. ...

Endringsforslagene har for det første sin bakgrunn i EFs selskapsdirektiver. Ved en eventuell norsk tilslutning til EØS-avtalen må den nasjonale lovgivning tilpasses EFs rettsakter på selskapsrettens område. Gruppen har imidlertid også foreslått en rekke materielle endringer som ikke er begrunnet ut fra tilpasningen til EF. Videre er det foreslått en del redaksjonelle endringer i loven.»

Foruten hensynet til å harmonisere regelverket i tråd med EØS-forpliktelsene, var den viktigste motivasjonen bak lovrevisjonen å styrke beskyttelsen av selskapskapitalen. Gjennom avslørt økning av finansiell korrupsjon og manipulasjon, så man at aksjeselskapene – og deres kreditorer – var særlig utsatt.⁹

«Problemene med økonomisk kriminalitet og misbruket av aksjeselskapsformen er også mer betydelige i dag enn ved vedtakelsen av aksjeloven (av 1976).¹⁰ Disse spørsmålene har kommet på dagsordenen i en helt annen grad enn tidligere. Antallet konkurser, herunder «svarte» konkurser har økt sterkt og er stadig økende.»

⁸ Prop. 148 L (2010-2011).

⁹ NOU 1992:29 side 14.

¹⁰ Min presisering.

Det var bred enighet om viktigheten av å beskytte selskapskapitalen og finansdepartementet fant ikke grunn til nærmere utdypning.¹¹

Beskyttelse av selskapskapitalen har tilknytning nettopp til selskapsformen. Aksjonærene hefter ikke personlig for selskapets forpliktelser, jf. aksjeloven §1-2, hvilket må oppveies med en streng aktsomhetsnorm for de som fatter beslutninger på selskapets – og i forlengelsen kreditorenes – vegne.¹²

«Siden selskapsdeltakernes ansvarsbegrensning er det som i første rekke skiller et aksjeselskap fra andre virksomhetsformer, er det naturlig at aksjeloven inneholder regler som har til formål å avbøte enkelte uheldige virkninger av denne ansvarsbegrensningen.»¹³

Det ble innført skjerpede krav til selskapets plikter ved avgivelse av årsregnskapet, krav til minstekapital, styrets handleplikt ved tap av egenkapitalen, full innbetaling av aksjekapitalen før selskapsregistrering, strengere utbytteregler samt strengere regler om styresammensetning og generalforsamlingens beslutningsplikt.

Et viktig virkemiddel for å beskytte selskapskapitalen er reglene om forsvarlig egenkapital i aksjeloven §§3-4 og 3-5, som har nær sammenheng med utdelingsreglene etter §8-1.

Sammenhengen mellom forsvarlighetskravet og styreansvaret ble omtalt i forarbeidene:¹⁴

«Gruppen foreslår i §3-3 annet ledd en bestemmelse om at selskapets egenkapital til enhver tid skal være forsvarlig ut fra risikoen ved den virksomhet som selskapet driver. Bestemmelsen konkretiserer og skjerper ledelsens plikt til å sørge for at selskapet har en forsvarlig egenkapitaldekning, og vil bl.a. ha betydning ved aktsomhetsbedømmelsen etter erstatningsregelen i utkastet §16-1.»

¹¹ Ot.prp. nr. 36 (1993-1994) side 49.

¹² Ot.prp. nr. 23 (1996-1997) side 14.

¹³ Min understrekning.

¹⁴ NOU 1992:29 side 9.

Ved lovendring av 1. juli 2013¹⁵ ble det vedtatt endringer i bl.a. aksjeloven §§3-4 og 8-1. Lovendringene har betydning for rammene for styrets ansvar. Jeg vil her ta for meg bakgrunnen for endringene. Endringenes betydning for styreansvaret kommer jeg tilbake til i punkt 3.3.3.

Den største endringen ligger i at kravet om forsvarlig egenkapital etter §3-4 nå omfatter en uttrykkelig betingelse om at også likviditeten skal være forsvarlig.¹⁶

Departementet uttalte følgende om lovendringens formål:

«Hovedformålet med aksjeloven §3-4 er som nevnt å gi selskapets ledelse en påminnelse og en oppfordring til å foreta fortløpende vurderinger av selskapets økonomiske stilling og til å iverksette nødvendige tiltak. Bestemmelsen har en preventiv funksjon. Sett i sammenheng med de øvrige endringene i kapitalreglene, er det etter departementets oppfatning viktig også med en påminnelse om at selskapet må ha tilstrekkelig likviditet til å dekke sine forpliktelser. En slik endring vil tydeliggjøre at forsvarlighetskravet innebærer at det skal foretas en helhetsvurdering av selskapets samlede økonomiske stilling.»

Endringen må ses i sammenheng med de øvrige regelendringene om selskapskapitalen. I §8-1 ble de formelle kriteriene for utdelingsadgangen erstattet med skjønnsmessige krav til egenkapitalen. Utdelingsadgangen er nå betinget av selskapets reelle og helhetlige kapital-situasjon, ikke om de formelle kriterier er oppfylt.

Departementet vurderte det som en positiv samfunnsøkonomisk effekt at endringen ville innebære større fleksibilitet, slik at man lettere unngår en uhensiktsmessig innlåsing av kapitalen i selskapene. Et spørsmål som særlig meldte seg, var hvordan dette påvirket kreditorvernet:¹⁷

«Departementet vil understreke at det ikke er et formål med forslaget at aksjeeierne skal gis større tilgang til selskapets midler på bekostning av kreditorene. Når man reduserer betydningen av de formelle skrankene etter §8-1, innebærer det at de skjønnsmessige kravene etter §3-4 må få en mer

¹⁵ Lov 14. juni 2013 nr. 41.

¹⁶ Prop. 111 L (2012-2013) og Innst. 347 L (2012-2013).

¹⁷ Prop. 111 L side 58-59.

sentral rolle. Dette legger et betydelig ansvar på styret og innebærer at det stilles større krav til styrets vurderinger av hva som vil være en forsvarlig utbytteutdeling.»¹⁸

At formålet med §3-4 er å gi styret en oppfordring til å foreta løpende vurderinger av selskapets økonomiske stilling, og eventuelt iverksette nødvendige tiltak for å bringe selskapet tilbake i den riktige økonomiske balanse, er ikke nytt:¹⁹

«Det kanskje viktigste er at en slik rettslig standard gir selskapets ledelse en påminnelse og en oppfordring til å foreta fortløpende vurderinger av selskapets økonomiske stilling, og til å iverksette nødvendige tiltak. En plikt til å foreta slike vurderinger ligger for så vidt innebygget i hele systemet,»²⁰ men det har etter departementets syn en egenverdi at kravet fremgår uttrykkelig av loven. Denne funksjonen mener departementet at bestemmelsen vil kunne fylle selv om den er skjønnsmessig utformet.»

Sammenholdt med styrets handleplikt etter §3-5,²¹ har styret etter hvert fått utstrakte plikter i.f.t. selskapets økonomiske forpliktelser. Styrets medlemmer har riktignok ikke et kontraktsrettslig ansvar for forpliktelsene, jf. punkt 2.3.1.

1.4.2 Revisorloven

Ved Norges tiltredelse til EØS-avtalen, ble 8. selskapsdirektiv²² om godkjenning av personer med ansvar for lovfestet revisjon av selskaper, en del av norsk rett. Direktivet ble innført ved revisorloven 1999, som hadde flere formål.

For det første kodifiserte den tidligere ulovfestede regler og praksis tilknyttet aksjeloven 1976 og regnskapsloven.

¹⁸ Min understrekning.

¹⁹ Ot.prp. nr. 36 (1993-1994) side 68.

²⁰ Min understrekning.

²¹ Nærmere omtalt i punkt 3.3.3.

²² Rådskdirektiv 84/253/EØF.

Videre var det også behov for å sikre at ulike brukere av årsregnskapene fikk pålitelig informasjon i tråd med gjeldende regelverk. I denne forbindelse ble revisors rolle som uavhengig og objektiv kontrollør av årsregnskapet sterkt fremhevet i forarbeidene:²³

«Både med sikte på effektiv ressursallokering gjennom regnskapets informasjonsverdi ved økonomiske beslutninger, og tiltak mot økonomisk kriminalitet, er det behov for at en uavhengig person vurderer om regnskapet er avlagt i samsvar med gjeldende regelverk. Utøvelsen av revisors funksjoner skal dermed medvirke til effektiv ressursallokering og til bekjempelse av ulike former for økonomisk kriminalitet, herunder kriminalitet på skatte- og avgiftsområdet. Hensiktsmessige regler om revisjon og revisorers virksomhet har således en vesentlig samfunnsøkonomisk betydning.»

På et overordnet nivå medførte lovverket et kompetanseløft. Kravene til den enkelte revisor og hvilke oppdrag vedkommende kunne påta seg ble betydelig skjerpet. Også regler om revisors dokumentasjon, krav til planlegging av revisjonen, lengden av revisors praksis samt regler om uavhengighet og tilsyn ble innført. Særlig sistnevnte har vist seg å være viktig for å kunne føre kontroll med at revisor holder seg innenfor lovverket.

1.4.3 «God revisjonsskikk»

«God revisjonsskikk» er den rettslige standard revisjonen alltid skal utføres etter, jf. revisorloven §5-2 annet ledd første punktum. Dette reiser to spørsmål; hva som ligger i standarden, og hvilken rettskildemessig vekt den har.

Det er viktig å merke seg forskjellen på den rettslige standard «god revisjonsskikk» og de internasjonale revisjonsstandardene²⁴ utgitt av International Auditing and Assurance Standards Board og Revisorforeningen. Skillet er imidlertid ikke opplagt.

Både revisorloven og revisjonsstandardene henviser til standarden «god revisjonsskikk». Man kan si at «god revisjonsskikk» er den overordnede målestokk for hva som utgjør fag-

²³ Ot.prp. nr. 75 (1997-1998) side 7.

²⁴ International Standards on Auditing (forkortet ISA).

lig forsvarlighet, og at revisjonsstandardene gir utfyllende og detaljerte bestemmelser om hva som utgjør den faglige målestokken.

For å unngå forveksling vil «god revisjonsskikk» heretter bli betegnet som målestokk i stedet for standard.

Felles for målestokken og revisjonsstandardene er at de kun er bindende for bransjen selv. Den generelle rettskildemessige verdi er derfor lav. Forarbeidene gir imidlertid klart uttrykk for at de skal tillegges stor vekt.²⁵ Også domstolene legger som regel målestokken og standardene til grunn ved vurderingen av revisors aktsomhet,²⁶ og de må antas å ha stor rettskildemessig vekt på området.

I regi av revisorforeningen har standardprosessen utviklet seg over mange år, den er systematisk og kontinuerlig.

Som rettslige standarder for øvrig må det nærmere innholdet i «god revisjonsskikk» fastlegges gjennom tolkning med utgangspunkt i de ordinære rettskilder.

Idet målestokken henviser til en «skikk», tilsier naturlig språklig forståelse at det er bransjens normer som er retningsgivende. Dette er også nærliggende ettersom bransjen selv er nærmest til å vurdere hva som bør kreves. Bransjenormene, gitt ved de etter hvert omfattende internasjonale standardene, angir de nærmere pliktene som påhviler revisor ved utførelse av de ulike revisjonshandlinger. De er langt mer utfyllende enn revisjons- og regnskapslovgivningen, og må antas å være et betydningsfullt verktøy for revisor i.f.t. de krav som til enhver tid påhviler ham.

²⁵ NOU 1997:9 side 163 og Ot.prp. nr. 75 (1997-1998) side 28.

²⁶ Eksempelvis Rt. 2003 side 696 avsnitt 47.

Revisorlovens forarbeider beskriver innholdet i målestokken som praksisen den dyktige og ansvarsbevisste utøver av yrket legger til grunn.²⁷ Hovedelementet er den gjeldende «alminnelige oppfatning» blant disse utøverne. Denne vil nødvendigvis være under stadig utvikling.

Et sentralt spørsmål er målestokkens forhold til skyldkravet. Har kravet til «god revisjonsskikk» et slikt innhold at etterlevelse av kravet også innebærer at revisor har etterlevet skyldregelen? Eller er det slik at revisor kan ha overholdt kravene til faglig forsvarlig oppførelsen, men likevel bli funnet erstatningsbetingende uaktsom, og omvendt?

Giertsen²⁸ fremholder at en naturlig språklig forståelse av ordene «god» og «skikk» synes å vise at etterlevelse av kravet samtidig innebærer etterlevelse av skyldregelen.

Rettspraksis har imidlertid eksempler på at revisor er innenfor aktsomhetsnormens rammer selv om kravene til «god revisjonsskikk» ikke er oppfylt. Kravene til «god revisjonsskikk» er omfattende, og forarbeidene fremholder at de samlet sett går ut over det man kan forvente av en alminnelig aktsom revisor som gjennomfører en tilfredsstillende forsvarlig revisjon.

Det kan trekkes en parallell til profesjonsansvaret – definert som et eget ansvar for yrkesutøvere av de liberale yrker²⁹ for formuestap som oppstår som følge av feil eller forsømmelser.³⁰ Kravene til aktsomhet og forsvarlig faglig standard er satt høyt.³¹ Profesjonsutøveren har forutsetningsvis en særlig kompetanse innenfor sitt felt, noe som skjerper aktsomhetskravene ved utførelsen av oppdraget. Det er likevel et visst rom for unnskyldelige

²⁷ NOU 1997:9 side 188.

²⁸ Giertsen (1994) side 4.

²⁹ Eksempelvis advokater, revisorer, meglere og leger.

³⁰ Lødrup (2006) side 129 flg.

³¹ Eksempelvis Rt. 1989 side 1318 og Rt. 1998 side 1924.

feil, da det trolig ville innebære for stor yrkesrisiko dersom det skulle praktiseres en nulltoleranse for feil.³²

I Rt. 1957 side 607 la Høyesterett vekt på at revisor hadde handlet i strid med det da³³ ulovfestede kravet om «god revisjonsskikk», og idømte erstatningsansvar. Ut fra førstvoterendes votum kan det synes som at revisorens unnlater av å treffe tiltak for å bringe de ulovlige forhold til styrets kunnskap, ble vurdert som en automatisk overtredelse av både skyldkravet og standarden.³⁴

Førstvoterende etterlater imidlertid ikke inntrykk av å ha foretatt en konkret vurdering av spørsmålet, men fastslår at summen av unnlatsene var såpass alvorlige at aktsomhetsteskelen under enhver omstendighet var overtrådt.

I en herredsrettsdom fra 1991 foretok derimot retten en konkret vurdering.³⁵ Spørsmålet var om revisor hadde opptrådt erstatningsbetingende uaktsomt ved ikke å påpeke at selskaps varelager var verdsatt for høyt. Herredsretten fant ikke automatisk sammenheng mellom erstatningsbetingende uaktsomhet og overtredelse av kravene til «god revisjonsskikk». Uaktsomhet kunne ikke sikkert fastslås og det forelå heller ikke tilstrekkelig årsakssammenheng. Revisoren ble derfor frifunnet.

Om forholdet mellom ansvarsregelen i daværende aksjelov³⁶ §15-1 og den faglige standarden uttalte herredsretten:

³² Profesjonsansvaret er nærmere behandlet i punkt 2.3.2.

³³ Kravet ble først lovfestet ved lov om revisjon og revisorer av 1964.

³⁴ Se avsnitt 9.

³⁵ RG 1991 side 956 (Trondenes herredsrett).

³⁶ Aksjeloven 1976 §15-1 hadde tilsvarende ordlyd som nåværende §17-1.

«Dette (god revisjonsskikk)³⁷ er en annen rettslig standard loven oppstiller i forhold til den enkelte revisor. Det er likevel på ingen måte noen automatikk i at brudd på god revisjonsskikk dermed medfører uaktsomhetsansvar etter §15-2, selv om vilkårene for øvrig er oppfylt. Loven må åpenbart kreve noe mer. Forskjellen er at den uaktsomme revisor har opptrådt klanderverdig fordi det etter en slik handling foreligger et mulig og ukjent skade/tapspotensiale innenfor hans øyenvilde, mens brudd på god revisjonsskikk bare behøver å være det vi i daglig tale kaller kritikkkverdige forhold.»

Herredsrettens vurdering har mindre betydning som rettskilde, men etter mitt syn samsvarer argumentasjonen bedre med dagens rettsoppfatning enn det Høyesterett gir uttrykk for. Det er særlig tre forhold som taler for at uttalelsen kan tillegges noe større vekt:

For det første foretar dommeren en konkret vurdering av forholdet mellom målestokken og skyldkravet.

For det annet hadde målestokken en helt annen forankring i 1991 enn i 1957. Den eksisterer riktignok på ulovfestet grunnlag i 1957, men etter at kravene om «god revisjonsskikk» ble lovfestet, er forankringen blitt styrket gjennom bransjens egen utvikling av innholdet i de enkelte standardene.

For det tredje er herredsrettsdommen av vesentlig nyere dato.

Om betydningen av bransjens utfylling av normene uttalte herredsretten videre:

«Retten ser heller ikke at de normer og anbefalinger de ulike revisorforeninger skulle vedta som avgjørende for hva som ligger i den rettslige standarden «god revisjonsskikk». Det sier seg selv at en yrkesorganisasjon ikke kan binde opp en rettslig vurdering, like meget som at bransjens egne normer og anbefalinger selvfølgelig har stor betydning i.f.t. å fastlegge innholdet i denne rettslige standarden. «God revisjonsskikk» vil være en henvisning til normer for revisjon som revisorene som yrkesgruppe har og for fremtiden vil utvikle.³⁸ Det vil dermed være den oppfatning som er alminnelig kjent blant dyktige og samvittighetsfulle utøvere av yrket, jf. Innstilling til aksjeloven, s. 145.»

³⁷ Min presisering.

³⁸ Min understrekning.

Retten gir uttrykk for det som i dag må anses å være gjeldende rett. Målestokkens rammer fastlegges til enhver tid gjennom handlemåten til den dyktige og ansvarsbevisste utøver. Normens innhold vil nødvendigvis utvikle seg over tid, i tråd med endringer i bransjens oppfatning av hvilken opptreden som faller inn under karakteristikken. Således kan ikke normen anses som et statisk ideal, men heller som en målestokk i stadig utvikling.

1.4.4 «Beste skjønn»

Etter revisorloven §5-2 første ledd skal revisor også utføre revisjonen etter «beste skjønn». Begrepet kom inn ved lovrevisjonen i 1999. Selv om begrepet presenteres som den overordnede målestokk i bestemmelsen, er det ment som et tilleggskrav til kravet om «god revisjonsskikk». Dette fremkommer bl.a. av finanskomiteens uttalelser:³⁹

«Komiteen forstår forslaget slik at det i begrepet «etter beste skjønn» ikke åpnes for at revisor skjønnsmessig skal kunne avvike fra god revisjonsskikk, dvs. skjønnsmessig innskrenke revisjonen, og at det ikke implisitt ligger en forståelse av at «etter beste skjønn» ikke tilfredsstiller god revisjonsskikk. Komiteen merker seg at departementet i brev av 8. oktober 1998 til komiteen underbygger en slik forståelse. Det heter her bl.a.:

«(...) Begrepet «etter beste skjønn» i lovforslaget til §5-2 første ledd kan i noen grad ses som en erstatning for lovutvalgets forslag om at revisor skulle «planlegge og gjennomføre revisjonen med en profesjonelt skeptisk holdning» og «(...) Kravet til at revisjonen skal utføres «etter beste skjønn» vil komme i tillegg til kravet til god revisjonsskikk.»»

Komiteen trakk frem et ytterligere begrep – «profesjonell skeptisk holdning» – som også er brukt i flere av revisjonsstandardene.⁴⁰ «Profesjonell skepsis» formuleres som «en holdning som innebærer at revisor stiller spørsmål og er oppmerksom på forhold som kan indikere mulig feilinformasjon som følge av feil/misligheter, og foretar en kritisk vurdering av revisjonsbevis», jf. ISA 200 punkt 13 litra l.

³⁹ Innst.O. nr. 25 (1998-1999) side 18.

⁴⁰ Eksempelvis ISA 200 punkt 15.

Poenget må være at revisor skal være oppmerksom på forhold som kan innebære at regnskapet inneholder feil/misligheter, og være kritisk til informasjonen som gis fra selskapsledelsen. Etter ISA 500 punkt A31 er det eksempelvis angitt at revisjonsbevis er mer pålitelig når det hentes fra uavhengige kilder utenfor enheten. En revisor som blindt belager seg på ledelsens rapporter og vurderinger uten å foreta egne undersøkelser, vil lettere kunne komme i ansvar dersom det senere påvises at vurderingene er åpenbart urimelige, og kravet til årsakssammenheng er oppfylt.⁴¹ Å fremskaffe og vurdere revisjonsbevisene er helt sentralt i revisjonen, som det må forutsettes at revisor ut fra sin spesialkompetanse har gjort på en tilfredsstillende måte.

Et sentralt spørsmål i.f.t. vekten av de internasjonale standardene er hvordan de forholder seg til normen «beste skjønn».

Idet «beste skjønn» er ment som tilleggskrav til kravene om «god revisjonsskikk», kan det i utgangspunktet anføres at normen har tilsvarende forhold til ISA-ene som «god revisjonsskikk».

Finansdepartementets oppfatning er imidlertid at de internasjonale standardene ikke til enhver tid vil utgjøre de viktigste hovedpunktene i den rettslige standarden om «god revisjonsskikk».⁴²

Nettopp dette var bakgrunnen for at beste skjønn-normen ble innført. Departementet la til grunn at kravet om «god revisjonsskikk» skulle ha en supplerende funksjon i forholdet til lovens «øvrige bestemmelser»,⁴³ hvilket underbygger at «beste skjønn» er å forstå som tilleggskrav til «god revisjonsskikk».

⁴¹ Se punkt 3.4.

⁴² Ot.prp. nr. 75 (1997-1998) side 35.

⁴³ Proposisjonens side 35.

Gulden⁴⁴ mener at «beste skjønn» er en iboende forutsetning ved gjennomføring av revisjonen. Den skal planlegges og utføres ut fra forholdene hos den revisjonspliktige og omfatte de revisjonshandlinger som forholdene krever. Han mener derfor at kodifiseringen av begrepet ikke innebærer noen realitetsendring, men er foranlediget av frykt for sammenblanding av den rettslige standarden «god revisjonsskikk» og revisorforeningens revisjonsstandarder.

Synspunktet har etter min mening mye for seg. Lovfestingen innebærer ikke nødvendigvis en endring av rettsstilstanden. I likhet med resonnementet for «god revisjonsskikk», vil en kodifisering medføre en klarere rettskildemessig vekt og samtidig lette noe av arbeidet med å fastlegge det nærmere innholdet.

Uavhengig av begrunnelsen for kodifiseringen, er det klart at normen i lovs form har en sterkere rettslig forankring. Om den skal anses som et selvstendig krav til revisors akt-somme opptreden eller som et tilleggskrav til «god revisjonsskikk», kan være en smakssak.

1.5 Fremstillingen videre

Hittil har jeg tatt for meg hensynene bak og behovet for reglene om erstatningsansvar. I kapittel 2 følger en fremstilling av ansvarsgrunnlaget for styret og revisor. I kapittel 3 behandles ansvarsfordelingen. Avslutningsvis kommer en oppsummering i kapittel 4.

2 Ansvarsgrunnlaget

2.1 Erstatningsrettslige utgangspunkter

Erstatningsansvar forutsetter at tre kumulative vilkår er oppfylt. Det må foreligge en ansvarsbetingende handling, et lidt økonomisk tap og adekvat årsakssammenheng mellom handlingen og tapet.

⁴⁴ Gulden, revisorloven §5-2, note 86.

Erstatningsansvaret inntreffer ved forsettlig eller uaktsomme handlinger. Uaktsomheten er etter norsk rett gradert i to nivåer – simpel/alminnelig og grov uaktsomhet. Handling er likestilt med unnlattelse.

Tradisjonelt har det vært vanlig å sondre mellom culpanormens objektive og subjektive side.⁴⁵ Det objektive element omhandler pliktbrudd og det subjektive forutsetter utvist skyld. Ansvarsgrunnlag vil normalt foreligge når pliktbrudd er konstatert og skadevolder er å bebreide.

Et relevant spørsmål er om styret er solidarisk eller proratarisk ansvarlig for den skade som er oppstått. Det klare utgangspunkt er at styret som enhet ikke er kollektivt ansvarlig for skade selskapet eller andre påføres som følge av styremedlemmets uaktsomhet.

Det følger for det første av aksjeloven §17-1 at det er det *enkelte* styremedlem som kan holdes ansvarlig.

For det annet vil ikke styremedlem som ikke har deltatt i behandlingen av saken kunne holdes ansvarlig, eksempelvis fordi styremedlemmet er inhabil etter aksjeloven §§6-25 jf. 6-27.

Oppstilling av et kollektivt ansvar ville endelig innebære brudd på alminnelige erstatningsrettslige prinsipper, og måtte under enhver omstendighet vært hjemlet særskilt enten i lov eller avtale. At ansvaret er individuelt, er også fastlagt gjennom langvarig praksis.⁴⁶

Det må foretas en konkret helhetsvurdering for hvert enkelt styremedlem. Er samtlige ansvarsvilkår oppfylt for hver av dem, vil de derimot hefte solidarisk for tapet, jf. skl. §5-3.

⁴⁵ Normann Aarum (1994) side 187.

⁴⁶ Se eksempelvis Rt. 1930 side 533 og Rt. 1991 side 835.

En viktig komponent i aktsomhetsvurderingen er subjektive unnskyldningsgrunner – unnskyldelig faktisk eller rettslig villfarelse.

Også skadevolders handlingsalternativer på skadetidspunktet er relevant. Det er avviket fra den forsvarlige handlemåte som er ansvarsbetingende. Avgjørende blir derfor om styremedlemmet eller revisor objektivt sett kunne valgt en alternativ handlemåte, og om denne var synlig for vedkommende.

Handlingsunnlateringer kan undertiden påkalle strengere reaksjoner enn en gal handling. Handling uttrykker evne og vilje til å avbøte situasjonen som er oppstått, mens unnlateringer må oppfattes som uttrykk for nonsjaluans eller manglende forståelse for situasjonen.

Endelig står skadeevnen sentralt i aktsomhetsvurderingen. Det er av betydning hvor stor risikoen var for at skade ville inntreffe, og hvor alvorlige skadene kunne bli. Normann Aarum⁴⁷ oppsummerer skadeevnen slik:

«Jo større sannsynlighet det er for skade vil inntre og jo større skade som kan oppstå, desto mindre skal det til før handlingen vil bli betegnet som uaktsom. Og jo større risikoen er, desto større grunn er det til å utvise forsiktighet eller eventuelt handle på en annen måte.»

Endelig må skadeevnen ha fremstått som påregnelig for skadevolder på skadetidspunktet for at vedkommende skal komme i ansvar.⁴⁸ I dette ligger at det må ha fremstått som nærliggende at den aktuelle handling/unnlateringer kunne medføre skade. Hvor synlig skadepotensialet var for skadevolder, må vurderes ut fra det vedkommende måtte eller burde forstått.

⁴⁷ Normann Aarum (1994) side 192.

⁴⁸ Lødrup (2006) side 108 og Giertsen (1994) side 6.

2.2 Ansvarsgrunnlaget for styret

2.2.1 Ansvar i eller utenfor kontrakt?

I tråd med alminnelig erstatningslære deles erstatningsansvaret i to ansvars kategorier. Ikke-oppfyllelse av en kontrakt kalles misligholdsansvar/kontraktsansvar, og ansvar utenfor kontrakt betegnes deliktsansvar.

I relasjon til styreansvar introduserer juridisk litteratur et tredje ansvarsgrunnlag – *stillingsansvaret* – som står i en mellomstilling mellom kontraktsansvaret og deliktsansvaret.⁴⁹ I kraft av å være selskapets ledende og styrende organ og selskapets representant utad, står styret i en særstilling som tilsier en skjerpet aktsomhetsnorm, dog ikke fullt så strengt som etter kontraktsansvaret.

Grensedragningen mellom kontrakts- og deliktsansvaret har betydning for aktsomhetsvurderingen i flere henseender.

I kontraktsforhold vil kontrakten supplere den alminnelige ansvarsnorm. Gjennom kontrakten har partene påtatt seg bestemte plikter, og ansvarsgrunnlag vil lettere kunne foreligge ved pliktforsømmelse. Poenget er at kontrakten gjør det enklere å konstatere hvilke plikter som gjelder, og dermed om det foreligger pliktbrudd. Ved pliktbrudd, vil den forpliktete som hovedregel ha opptrådt uaktsomt dersom det ikke foreligger subjektive unnskyldningsgrunner. Ansvar som springer ut av kontrakt vil følgelig bli bedømt strengere enn ansvar etter den alminnelige, ulovfestede culpanormen.

Sondringen har også prosessuell betydning. Hovedregelen er at skadelidte har bevisbyrden for skadevolders skyld utenfor kontraktsforhold, mens det i kontraktsforhold er pålagt skadevolder en omvendt bevisbyrde – *presumsjonsansvar*.⁵⁰

⁴⁹ Kobbernagel (1945) side 178 og Normann Aarum (1994) side 81.

⁵⁰ Normann Aarum (1994) side 82.

Jeg vil i det følgende drøfte om kontraktsansvar for styremedlemmer kan avhenge av om det er tale om ansvar overfor selskapet eller tredjemann, i litteraturen formulert som sondringen mellom det interne ansvar overfor selskapet og det eksterne ansvar overfor tredjemann.⁵¹

Jeg tar først for meg forholdet til selskapet.

Alle aksjeselskaper skal ha et styre som velges av generalforsamlingen, jf. aksjeloven §§6-1 og 6-3. Lovens regler, eventuelt supplert av vedtektene, regulerer styrets rettigheter og plikter, og er bestemmende for om styret har brutt de gjeldende ansvarsnormer.

Ettersom styret velges av generalforsamlingen, foreligger det i utgangspunktet ikke noe særskilt avtaleforhold mellom det enkelte styremedlem og selskapet som sådan. Ved å påta seg styrevervet, oppstår imidlertid plikter og rettigheter mellom medlemmet og selskapet som følge av vervet. På den måten kan rettsforholdet karakteriseres som et kontraktsforhold.

For kontraktsansvar taler også at styremedlemmet som hovedregel mottar godtgjørelse for vervet.

Det er videre en viss adgang for styremedlemmer til å inngå avtaler med selskapet om ansvarsbegrensning eller ansvarsfrihet, som ytterligere taler for kontraktsansvar.

Endelig er kontraktsansvar tradisjonelt et ansvar for ikke-integritetskrenkelser – altså de rene formuesskader – mens deliktsansvaret gjelder integritetskrenkelsene, eksempelvis personskader.

⁵¹ Normann Aarum (1994) side 86.

I.f.t. tredjemann er utgangspunktet ansvar utenfor kontrakt. Skadelidte er en ubestemt krets av personer som styremedlemmet ikke positivt har forpliktet seg overfor. Fordi selskapet er et upersonlig rettssubjekt og følgelig ikke har evne til å representere seg selv, er imidlertid styret tillagt legitimasjon og kompetanse til å representere det utad, jf. aksjeloven §6-30.

I situasjoner hvor det kan være aktuelt å pålegge styremedlemmet erstatningsansvar overfor tredjemann, vil det som regel foreligge en kontrakt mellom tredjemann og selskapet.⁵² Det kan derfor argumenteres for at styrets ansvar overfor tredjemann indirekte springer ut av kontraktsforhold. Styret har eksempelvis inngått låneavtale på selskapets vegne som misligholdes. Selv om styret har inngått avtalen, er ikke medlemmene parter etter avtalen. Det er ikke grunnlag for å statuere identifikasjon mellom selskapet og styremedlemmene i denne forbindelse.

Det som ytterligere nyanserer situasjonen er nettopp at styremedlemmene gjennom lov, forskrift og eventuelt vedtekter er pålagt utstrakte plikter. Pliktene, pålagt styremedlemmene ut fra hensynet til et nødvendig kreditorvern, er også vesentlig mer omfattende enn det som normalt gjelder utenfor kontraktsforhold.

Styremedlemmers ansvar vurderes ut fra disse lovpålagte pliktene, og konklusjonen må bli at styremedlemmene ved fravær av kontrakt ikke har et ordinært kontraktsansvar, men nærmere et deliktsansvar. For å fastslå kontraktsforhold kreves klarere holdepunkter. Det er trolig heller ikke anledning til å statuere skille mellom ansvarsformen ut fra hvem som reiser erstatningskravet. Grunnlaget for styremedlemmers erstatningsansvar ville blitt for uforutsigbart.

⁵² Normann Aarum (1994) side 87.

2.2.2 Er styremedlemmene underlagt et profesjonsansvar?

Det er i juridisk litteratur diskutert om det foreligger et profesjonsansvar også for styremedlemmer.⁵³ Som styremedlem opptrer man som tillitsmann og kontrollorgan, og det er flere faktorer som kan tale for at profesjonsansvaret kommer til anvendelse.

For det første er de skader som kan påføres av styremedlemmene ved utøvelsen av vervet ofte rene formueskader, som er typisk for profesjonsansvaret.

For det annet er det karakteristisk at styret til dels treffer beslutninger av særlig viktighet for selskapet, og det forekommer ofte at styremedlemmene velges ut fra en særskilt profesjonell kompetanse.

Loven stiller imidlertid ikke formelle kompetansekrav til det enkelte styremedlem. Ettersom styret skal ta beslutninger av varierende art, omfang og risiko, er nok styremedlemmer som utgangspunkt mer å betrakte som generalister enn spesialister.

Et særpreg ved profesjonsyrkene er at de regelmessig er underlagt egne objektive profesjonsstandarder som utfyller aktsomhetskravene. Dette gjelder eksempelvis for advokater, revisorer og leger. Noen tilsvarende standard gjelder ikke for styremedlemmer.

Det kan imidlertid argumenteres for at forsvarlighetskravet etter aksjeloven §3-4 må forstås som en retningsgivende standard for hva styret kan, skal eller bør foreta seg, ikke minst hva gjelder kapitalforvaltningen. Men en alminnelig standard for hvilke generelle krav som kan oppstilles for utførelsen av styrevervet er den derimot neppe.

Det gjør bildet mer sammensatt at et sentralt element ved aktsomhetsvurderingen etter profesjonsansvaret er hvilke forventninger som med rimelighet kan og bør stilles til utøveren, hvilket også er aktuelt for styremedlemmene. Ved at styret gjennom aksjeloven er pålagt

⁵³ Normann Aarum (1994) side 90 og Lødrup (2006) side 132.

vidtgående plikter, og aktsomhetsnormen er nokså streng, vil det stå helt sentralt i ansvars- vurderingen om styret har handlet på en objektivt sett forsvarlig og tilfredsstillende måte.

Det må imidlertid skilles mellom forretningselementet – den naturlig, iboende risiko det innebærer å kontrahere – og de krav som rettmessig kan stilles til den alminnelig aktsomme forvalter og kontrollør, foranlediget av det vern kreditorene har krav på.

Det vil alltid være en viss kontraheringsrisiko og det er ingen automatikk i at ethvert tap kan kreves dekket gjennom erstatningskrav. Til en viss grad må det forventes at næringsli- vets kontraherende parter har akseptert risikoen ved å begi seg ut på avtaler med ukjente kontraktparter.

I en dom fra Frostating lagmannsrett⁵⁴ som gjaldt spørsmålet om i hvilken utstrekning et styremedlem kunne holdes ansvarlig for en aksjonærs tap på investeringer i selskapet som følge av manglende gjennomføring av en emisjon, uttalte retten følgende om rammene for styrets ansvar:

«Styremedlemmers plikter følger bl.a. av aksjeloven §6-12, forvaltningsansvaret, og §6-13, tilsyns- plikten. Selskapet kan holde et styremedlem erstatningsansvarlig for selskapets tap ved forsettlig eller uaktsomt brudd på disse pliktene, jf. aksjeloven kapittel 17. Disse lovbestemmelsene er nye, men er en kodifisering av det ulovfestede culpaansvar som gjaldt tidligere. Det er ikke tale om et profesjonsansvar, men om vervet som styremedlem er ivaretatt på forsvarlig måte, hensyntatt de forpliktelser som påhviler etter loven, virksomhetens karakter og mulige handlingsalternativer.»

Det er etter dette nærliggende å slutte at styremedlemmers ansvar ikke er et profesjonsan- svar.

⁵⁴ LF-2006-118756. Vekten av uttalelsen må ses i sammenheng med at det er en underrettsavgjørelse. Uttalel- sen er imidlertid et ratio decidendi, den er tydelig utformet og har klar forankring i loven.

2.3 Ansvarsgrunnlaget for revisor

2.3.1 Ansvar i eller utenfor kontrakt?

I likhet med styremedlemmers ansvar, kan det drøftes om det er treffende å sondre mellom internt og eksternt ansvar for revisor. Det er nærliggende å forstå spørsmålet om revisors ansvar er i eller utenfor kontrakt som et spørsmål om han er å anse som et selskapsorgan.

Andenæs⁵⁵ fremholder at revisor står på siden av den egentlige selskapsorganisasjonen, ettersom revisor ikke bare skal ivareta selskapets interesser, men også interessene til brukerne av regnskapsinformasjonen. Aksjelovens forarbeider presiserer derimot at revisor nettopp skal anses som et selskapsorgan.⁵⁶

Generalforsamlingen velger revisor, som deretter avgir en oppdragsbekreftelse som styret undertegner på vegne av generalforsamlingen, og som danner grunnlaget for oppdraget. Dette taler for at revisors ansvar overfor selskapet er et kontraktsansvar.

I Rt. 2007 side 220 drøftet Høyesterett spørsmålet om revisors ansvar overfor selskapet var å anse som et kontraktsforhold. Revisor hadde uriktig bekreftet aksjekapital på 500.000 kroner innbetalt kontant. Aksjonæren som hadde tegnet seg for hele beløpet, betalte ikke til selskapet, men til et annet selskap hvor han eide 40 % av aksjene. I realiteten var beløpet et omforent vederlag for diverse kostnader og investeringer. Revisor ble idømt erstatningsansvar for restbeløpet. Om kontraktsansvaret, riktignok knyttet til spørsmål om forholdet til foreldelsesreglene, uttalte førstvoterende:⁵⁷

«Oppdraget som revisor har for et aksjeselskap har sin bakgrunn i avtale med det aktuelle selskap. Bekreftelsen for innbetalt aksjekapital er en handling som er tilknyttet stiftelsen av selskapet og ikke til den løpende revisjon. Jeg kan likevel vanskelig se det annerledes enn at et eventuelt ansvar overfor selskapet tilknyttet denne del av revisors oppdrag, har sitt grunnlag i avtaleforholdet mel-

⁵⁵ Andenæs (2006) side 268.

⁵⁶ Ot. prp. nr. 23 (1996-1997) side 152. Det er ikke gitt nærmere begrunnelse for standpunktet.

⁵⁷ Se også Rt. 2002 side 286 avsnitt 47.

lom disse to parter.⁵⁸ Foreldelsen av et slikt krav vil således starte fra det tidspunkt den uriktige erklæringen er et faktum. Min konklusjon så langt blir følgelig at det krav etter aksjeloven §2-19⁵⁹ som aksjeselskapet i vår sak har hatt mot revisor, må ses som et krav sprunget ut av et kontraktsforhold.»

Uttalelsen synes å gi uttrykk for at Høyesterett oppfattet revisors oppdrag som et kontraktsforhold og at dette også måtte gjelde handlinger tilknyttet selskapsstiftelsen, selv om dette egentlig lå utenfor revisjonsoppdraget som var omfattet av kontrakten.

Overfor tredjemenn er situasjonen en litt annen. Fordi revisor ikke bare skal ivareta selskapets og aksjonærenes interesser, men også selskapets investorer, kreditorer og øvrige tredjemenn, er det helt avgjørende at hans objektivitet og uavhengighet i forhold til selskapet ikke svekkes. Å likestille revisor med selskapsorganer som generalforsamlingen, styret og daglig leder vil derved være lite forenlig med hensynet til hans uavhengighet.

At revisor mottar honorar fra aksjonærene tilsier at han er å anse som et selskapsorgan i likhet med eksempelvis styret og bedriftsforsamlingen. Objektivitets- og uavhengighetsbetraktninger tilsier imidlertid med større tyngde at revisor ikke anses som en del av selskapsstrukturen, men derimot som et selvstendig kontrollorgan. Dette underbygges også av at revisor positivt har forpliktet seg overfor selskapet, men ikke overfor tredjemann.

Konklusjonen må etter dette bli at revisors ansvar overfor selskapet er et kontraktsansvar, mens ansvaret overfor tredjemenn er et deliktsansvar.

⁵⁸ Min understrekning.

⁵⁹ Det bemerkes at ansvaret etter §2-19 er objektivt og solidarisk, se punkt 3.4.

2.3.2 Betydningen av at revisors ansvar er et profesjonsansvar

Revisor er som nevnt underlagt profesjonsansvar. Culpanormen for profesjonsutøvere er streng, noe rettspraksis har fastslått flere ganger.⁶⁰

At profesjonsansvaret også er strengt for revisor, fremgår bl.a. av Rt. 1993 side 1399. Saken gjaldt revisors erstatningsansvar ved avgivelse av erklæringer etter aksjeloven §2-19. Revisor bekreftet aksjekapitalen innbetalt uten å kontrollere at dette faktisk var tilfellet, hvilket det ikke var. Høyesterett fant dette grovt uaktsomt, og uttalte at det bør stilles strenge krav til revisors aktsomhet når slike erklæringer avgis.⁶¹

I Rt. 1995 side 1350 ble profesjonsansvaret noe modifisert. Høyesterett fastslo at det foreligger et visst spillerom før kritikkverdig atferd anses som erstatningsbetingende uaktsomhet.⁶² Uttalelsen er senere fulgt opp for revisors vedkommende bl.a. i Rt. 2003 side 696.

Culpabedømmelsen må skje etter en spesiell faglig målestokk,⁶³ med utgangspunkt i kravene til «god revisjonsskikk». Aktsomhetsvurderingen må nødvendigvis bygge på de krav som med rimelighet kan stilles til profesjonen.⁶⁴

Selv om revisor er underlagt et strengt profesjonsansvar etter norsk rett forventes ikke at revisjonen skal være perfekt, jf. modifikasjonen som ligger i rommet for en *viss kritikkverdig atferd* før ansvar utløses.⁶⁵ De faglige krav må følgelig ses i forhold til oppdragets

⁶⁰ Se Rt. 1988 side 7, Rt. 1989 side 1318, Rt. 1996 side 407 på side 414, Rt. 2002 side 286 på side 292 og Rt. 2000 side 679.

⁶¹ Rt. 1993 side 1399 avsnitt 49.

⁶² På side 1356.

⁶³ Vinding Kruse (1989) side 108.

⁶⁴ Hjelmeng (2007) side 77.

⁶⁵ Jf. Rt. 2003 side 400.

kompleksitet, omfang og forsvarlig ressursbruk. I tillegg består regnskapsrevisjonen av en god del skjønnsutøvelse. Det avgjørende må være om revisor har utvist et *rimelig* skjønn.⁶⁶

2.3.3 Revisors rolle som uavhengig og objektiv kontrollinstans

Revisor er avhengig av selskapets og omverdenens fulle tillit. At revisor skal være uavhengig og objektiv innebærer at han ikke jobber for selskapet, selv om selskapet er oppdragsgiver. Revisors uavhengighet og objektivitet er forankret både i revisorloven og kravene til «god revisjonsskikk».

Etter revisorloven §4-1 første ledd skal revisor avstå fra å påta seg eller utføre/fullføre oppdraget dersom det foreligger forhold egnet til å svekke tilliten til hans uavhengighet eller objektivitet.

Hva som ligger i begrepet «uavhengighet» ble omtalt i forarbeidene:⁶⁷

«Virkelig uavhengighet innebærer at revisor utfører sitt arbeid og avgir sin revisjonsberetning på et objektivt og saklig grunnlag uten å være påvirket av utenforliggende hensyn. Selv om revisors arbeid er uklanderlig og beregningen korrekt, kan brukerne likevel mangle den nødvendige tillit til revisors arbeid og beretningen for den tilsynelatende uavhengigheten ikke er tilstede. Det er ikke tilstrekkelig at revisor er uavhengig sin oppdragsgiver alene. Revisor må også fremstå som, og faktisk være, uavhengig alle de øvrige interessegrupper rundt selskapet.»

Revisorforeningen har utarbeidet et rammeverk som angir etiske krav rundt revisors utførelse av sine oppdrag.⁶⁸ Den tillit som oppdraget representerer synes å være en absolutt premiss, idet revisors uavhengighet fra revisjonsklienten er formulert som et «må-krav», kontra et «skal-krav».⁶⁹

⁶⁶ Hagstrøm (1995) side 385.

⁶⁷ NOU 1997:9 side 27.

⁶⁸ Den Norske Revisorforening (2009).

⁶⁹ Den Norske Revisorforening (2009) side 29.

Det sentrale etter loven, forarbeidene og de etiske krav er at revisor *fremstår* som uavhengig. Eksempelvis er det uttrykkelig angitt i de etiske krav punkt 290.8 annet ledd at det avgjørende er at aktørene har rimelig grunn til å anta at integriteten, objektiviteten og den profesjonelle skepsis er tilfredsstillende og til enhver tid intakt.

2.3.4 Betydningen av revisors oppdrag

Ved vurderingen av revisors aktsomhet er det også relevant å se nærmere på oppdragets art.

Et klart skille går mellom ordinær, lovpålagt revisjon av årsregnskapet og spesialoppdrag. Typiske eksempler på spesialoppdrag er rådgivning ved skattemotiverte transaksjoner, gjennomføring av kapitalforhøyelser, fusjoner/fisjoner eller konsernbidrag.

Jo mer «spesielt» oppdraget er, desto mer skjerpet blir aktsomhetskravet, ettersom spesialoppdragene faller utenfor den ordinære revisjonen og er noe revisor påtar seg særskilt. Ved rådgivning om skattemessige posisjoner, må det forutsettes at revisor har en skattekompetanse som overstiger nivået for en «vanlig» revisor. Gjør revisor feil her, vil fallhøyden være dertil større.

2.3.4.1 Nærmere om den ordinære, lovpålagte revisjon

Formålet med revisjonen er at revisor skal «bidra til å forebygge og avdekke misligheter og feil», jf. revisorloven §5-1 i.f.

Etter bestemmelsens første ledd er revisors overordnede oppgave å «vurdere om årsregnskapet er utarbeidet og fastsatt i samsvar med lov og forskrifter, og om den revisjonspliktiges ledelse har oppfylt sin plikt til å besørge ordentlig og oversiktlig registrering og dokumentasjon av regnskapsopplysninger i samsvar med lov og forskrifter.» Revisor skal vurdere om opplysningene i årsberetningen, forutsetning om fortsatt drift og forslag til anvendelse av overskudd/ tapsdekning samsvarer med lovgivningen, og om opplysningene er

konsistente med årsregnskapet. Revisor skal også kontrollere at formueskontrollen i selskapet er ordnet på betryggende måte og underlagt en forsvarlig internkontroll.

Forarbeidene betegner revisors hovedoppgave i.f.m. revisjonen som:⁷⁰

«... å kontrollere årsregnskap og årsberetning og vurdere om det gis dekkende og relevant informasjon i samsvar med regnskapslovgivningen.»

Revisor har ansvar for at regnskapet ikke er beheftet med vesentlige feil. Med vesentlige feil forstås:⁷¹

«Feilinformasjon, herunder utelatelser, dersom de, enkeltvis eller samlet, rimelig kan forventes å påvirke de økonomiske beslutningene som treffes av brukerne på grunnlag av regnskapet.»

Hva som regnes som vesentlig feil, avhenger også av om det foreligger særlige forhold ved virksomheten som foranlediger ytterligere eller spesielle revisjonshandlinger.

Revisor anslår vesentlighets- og revisjonsrisikoen ut fra profesjonelt skjønn gjennom såkalte referanseverdier.⁷² Faktorer av betydning for referanseverdien er først og fremst regnskapselementene, eksempelvis selskapets utestående fordringer, lån til nærstående, om selskapets egenkapital er forsvarlig eller forholdet mellom inntekts- og kostnadssiden.

Disse indikatorene står sentralt ved vurderingen av selskapets økonomiske situasjon. Andre faktorer kan eksempelvis være hvor i livssyklusen selskapet befinner seg, virksomhetens art, organisering, eierstruktur og finansieringsmåte, jf. ISA 320 punkt A3.

Aktsomhetskravene er særlig strenge ved kontroll av skatter og avgifter. Begrunnelsen er at feil/misligheter kan eksponere selskapet for betydelig økonomisk og omdømmemessig tap, at feil i innrapporteringen kan medføre straffansvar og at kontrollområdet faller direkte

⁷⁰ Ot.prp. nr. 75 (1997-1998) side 33-34.

⁷¹ ISA 320 punkt 2.

⁷² ISA 320 punkt A3.

under ett av revisjonens hovedmål, og som selskapsledelsen ofte mangler kunnskaper om. Både ledelsen og samfunnet forventer at revisor innehar den nødvendige kompetanse ved vurderingen av om foretatt innberetning er nøyaktig og korrekt.

Oslo byrett⁷³ hadde til behandling spørsmål om en forenings tidligere revisor hadde opptrådt uaktsomt ved ikke å sette seg inn i nye merverdiavgiftsregler for bestemte varer. Retten tok utgangspunkt i dagjeldende styrevedtak fra Revisorforeningen – nå revisjonsstandardene – som skjerpet kravene ved kontroll av skatter og avgifter.

Retten uttalte på side 8:

«Når det gjelder de konkrete forhold i denne sak, anser retten at det i utgangspunktet er klart at revisors kontrollansvar innbefatter spørsmålet om virksomheten har behandlet de aktuelle publikasjoner i samsvar med avgiftslovgivningen. Spørsmålet om publikasjoner som virksomheten utgir er gjenstand for merverdiavgift, må anses som et relativt sentralt spørsmål i.f.t. revisors oppgaver. Det er dessuten et spørsmål hvor en generelt ikke kan forvente stor kompetanse hos ledelsen, heller ikke i dette tilfellet.»

Retten konkluderte med at dette særlig må gjelde når «spørsmålet har vesentlig betydning for selskapets økonomiske stilling». Høyesterett ser ut til å dele oppfatningen om at korrekt behandling av spørsmål om merverdiavgiftsberegning ligger innenfor revisors primæransvar ved regnskap og årsoppgjør.⁷⁴

ISA 250 sonderer mellom lover og forskrifter som anses å ha direkte innvirkning på regnskapsopplysninger, og lover og forskrifter som ikke anses å ha direkte innvirkning, men der overholdelsen av lovverket kan ha betydning for driftsmessige forhold eller for å unngå mulige bøter, jf. punkt 6.

Lover om skatter er eksempelvis positivt angitt under litra a, som underbygger viktigheten av revisors vurdering av skatteberegning og kontroll av ligningsopplysninger.

⁷³ Dom 28. november 1996 (95-09744 A/44).

⁷⁴ Rt. 2008 side 1007.

Selv om revisor ikke kan forventes å forebygge eller oppdage ethvert brudd på lov eller forskrifter, forventes at han foretar de nødvendige revisjonshandlinger for å skaffe seg betryggende sikkerhet for at regnskapet samlet ikke inneholder vesentlig feilinformasjon eller underrapportering.

I et tilfelle som i Oslo byretts dom,⁷⁵ vil revisor vanskelig komme unna erstatningsansvar når han forholder seg passiv. Retten vektla at jo mer kompliserte og usikre reglene var, desto større var oppfordringen til å foreta undersøkelser for å forsikre seg om at man anvendte dem riktig. Jo mer direkte innvirkning reglene har på regnskapets opplysninger, desto strengere krav stilles til revisor, jf. ISA 250 punkt 6 litra a.

2.4 Subjektive forhold

2.4.1 Styremedlemmets subjektive forhold

2.4.1.1 Betydningen av styremedlemmets individuelle forhold

Ettersom dagens aksjelovgivning ikke stiller formelle kompetansekrav til styret, men kun krav til antall styremedlemmer,⁷⁶ vil et mindretall av styrene normalt ha en spesialkompetanse.

Dersom ett eller flere av styremedlemmene derimot innehar en kompetanse som helt eller delvis sammenfaller med revisors, kan dette ikke fritta revisor for ansvar, men det kan undertiden virke skjerpende for det styremedlem det gjelder og lede til solidaransvar.

I «Investadommen»⁷⁷ krevde ca. 100 innlånskreditorer erstatning av selskapets styre og revisor under henvisning til villedende regnskapsopplysninger. Et sentralt poeng i saken

⁷⁵ Dom 28. november 1996 (95-09744 A/44).

⁷⁶ Etter den siste lovendringen av 1. juli 2013 kan enkelte selskaper velge å kun ha ett styremedlem.

⁷⁷ LB-1995-03002.

var krysseiekonstellasjonen mellom Investa og dets tilhørende selskaper, og at eierskapet ikke var åpent. Krysseiet førte til en dobbelttelling av aktiva og oppblåsing av egenkapitalen. Den eierposisjon og spesielle kompetanse administrerende direktør og to av styremedlemmene hadde ble særlig vektlagt. Om relevansen av styrets kompetanse uttalte lagmannsretten:

«Ved vurderingen av om det foreligger uaktsom opptreden, er det av betydning å kartlegge eventuelle særlige forutsetninger styremedlemmet har for å utøve styrevervet; i denne sak for å slå ned på feilaktige eller på annen måte misvisende regnskapsopplysninger. Hvilke krav som ellers generelt må stilles til et styremedlem, må i noen grad avpasses etter selskapets størrelse, formål og kompleksitet. I et selskap av Investas størrelse og karakter, og som henvendte seg til et spesielt marked for sin hovedfinansiering, er det berettiget å stille noe større krav til styremedlemmene enn det som er vanlig m.h.t. regnskapsinformasjon.»⁷⁸

Særlige kunnskaper må holdes opp mot styremedlemmets handlemåte, og ved spørsmålet om det er noe å bebreide vedkommende er det klart at styremedlemmets forutsetninger vil være av sentral betydning.

Konklusjonen blir at det ikke er belegg for å oppstille spesielle kompetansekrav til det enkelte styremedlem, men at en slik særkompetanse må virke skjerpene for vedkommende, hvilket også underbygges av at ansvaret er individuelt, jf. punkt 2.1.

2.4.2. Revisors subjektive forhold

Kravene til revisors kunnskap er i utgangspunktet objektive, mens den enkeltes konkrete kunnskapsnivå er subjektivt. Spørsmålet er om revisors manglende kunnskap er en subjektiv unnskyldningsgrunn. Subjektive unnskyldningsgrunner rubriseres enten som rettslig eller faktisk villfarelse.

⁷⁸ Mine understreknings.

2.4.2.1 Rettslig villfarelse

Som hovedregel kan rettslig villfarelse ikke anses å være en relevant subjektiv unnskyldningsgrunn. Det stilles strenge krav til revisors yrkesutøvelse. For å bli godkjent av Finanstilsynet som registrert eller statsautorisert revisor stilles krav om utdannelsestid, praksistid og vandel, jf. revisorloven §§3-2 til 3-4.

Det forventes at revisor har høy kompetanse og god innsikt i de til enhver tid gjeldende regnskapsregler, og det må være uaktsomt når revisor ikke fortløpende holder seg oppdatert på de mest sentrale lovområder. Mangelfull kunnskap om generelle lovregler på revisjonens område kan derfor ikke påberopes som unnskyldelig, jf. byrettsdommen om revisors aktsomhet ved vurdering av merverdiavgiftsregler.⁷⁹

Retten uttalte at de til enhver tid gjeldende regler om merverdiavgift måtte være å anse som «relativt sentrale spørsmål i.f.t. revisors oppgaver». I Rt. 2008 side 1007 uttalte førstvoterende at «god revisjonsskikk» pålegger revisor «et særlig ansvar for å påse at avgifter beregnes og innberettes på en forskriftsmessig måte». Illustrerende er bl.a. at feil skatteinnberetning kan være straffbart. Et restkrav på skatt eller avgift kan også være av vesentlig størrelse, og skadeevnen er potensielt betydelig.

Til sammenligning⁸⁰ ble en advokat funnet å ha opptrådt grovt uaktsomt da han hadde glemte å underrette testators ektefelle om bortfall av hennes arverett, som var uttrykkelig bestemt i arveloven §7.⁸¹ Enstemmig Høyesterett uttalte at bestemmelsen var sentral i arveretten, og at det virket skjerpene at det var tale om brudd på en formregel.

⁷⁹ Dom 28. november 1996 (95-09744 A/44).

⁸⁰ Det bemerkes at forskjellene mellom advokaters og revisorers funksjoner – at advokaten skal ivareta klientens interesser mens revisor gjennom sin uavhengighet skal ivareta interessene til brukerne av regnskapsinformasjonen – innebærer at vurderingsnormene ikke er sammenfallende, og ansvarene derfor i utgangspunktet ikke sammenlignbare, jf. således Giertsen (1994).

⁸¹ Rt. 1989 side 1318.

Ikke all uvitenhet om enhver rettsregel kan karakteriseres som grov uaktsomhet, men gjelder det en regel på et sentralt område, er uvitenheten lett grov uaktsom, jf. dommens avsnitt 26.

ISA 250 sonderer mellom lover og forskrifter som har direkte virkning på regnskapet og de som ikke har direkte betydning for fastsettelsen av beløp og tilleggsopplysninger, jf. punkt 6. Fatter revisor mistanke om mulige lovbrudd skal det diskuteres med ledelsen, jf. punkt 19. Er revisor fremdeles ikke overbevist om at han har tilstrekkelig informasjon, skal han vurdere å innhente juridisk bistand.

For at revisor skal kunne ta stilling til riktigheten av selskapets regnskaper, er det ikke bare nødvendig med bransjekunnskap, han må også ha kjennskap til lover av betydning for selskapsdriften. Det er ikke forventet at revisor skal avdekke ethvert lovbrudd, men revisor skal innhente «tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis» for at lovene er overholdt og «utføre spesifikke revisjonshandlinger for å bidra til å identifisere brudd», jf. punkt 10 litra a og b.

Revisor forventes også å sette seg inn i spesielle regler som gjelder for bransjen den revisjonspliktige opererer i, noe som ytterlige underbygger at rettslig villfarelse ikke er ansvarsbefriende.⁸²

Revisors høye utdannelse, krav til videreutdanning, honorarnivå og samfunnets berettigede forventning om beskyttelse underbygger viktigheten av strenge rammer for revisors handlinger. Dermed kan rettslig villfarelse ikke være frigjørende.

⁸² ISA 250 punkt 12.

2.4.2.2 Faktisk villfarelse

Mer sannsynlig kan revisor høres med faktisk villfarelse. Har selskapets ledelse bevisst tilbakeholdt eller skjult viktig informasjon, som revisor ikke med rimelighet kan forventes å oppdage, vil det vanskelig kunne utledes ansvar for eventuelle tap det medfører. Det ligger i sakens natur at slike tilfeller faller utenfor det revisor kan bebreides for.

Da gjenstår spørsmålet om andre subjektive forhold kan være relevante. Som hovedregel må nok dette besvares benektende. Revisor vil eksempelvis ikke bli hørt med at han har dårlig tid, er utsatt for sykdom eller mangler erfaring.⁸³ Når han påtar seg oppdraget, forutsettes at han innehar de nødvendige kvalifikasjoner og planlegger revisjonen på en hensiktsmessig måte. Slike omstendigheter vil derfor ikke fritta revisor for ansvar.

Som hovedregel er aktsomhetsnormen for revisor både objektiv og streng. Resultatet må følgelig bli at det er svært liten plass for subjektive vurderinger.

2.5 Muligheter for å unngå ansvar

2.5.1 Hvordan kan styremedlemmer unngå ansvar?

For å unngå ansvar må styremedlemmet godtgjøre at vedkommende ikke har medvirket til omstendighetene som har forårsaket skaden.

Et første naturlig handlingsalternativ er å stemme mot forslag til vedtak. Styremedlem som stemmer mot et forslag, fritas normalt for ansvar. Det kan imidlertid være vanskelig å bevise i ettertid. Særlig avhenger dette av hvor nøyaktig styreprotokollen føres. Er det dokumentert eller hevet over enhver tvil at styremedlemmet har stemt mot, vil han derimot være ansvarsfri idet kravet til årsakssammenheng ikke er oppfylt.

⁸³ Gulden (2002) side 299 og Hjelmeng (2007) side 130.

Et styremedlem kan videre være avskåret fra å delta i behandlingen av et spørsmål, eksempelvis grunnet inhabilitet, jf. aksjeloven §6-27. Også i slike tilfeller vil styremedlemmet være ansvarsfri.

Endelig kan styremedlemmet trekke seg fra vervet når det foreligger «særlige grunner», jf. §6-7 første ledd. Etter forarbeidene skal det en del til for å trekke seg, og økonomiske problemer i selskapet er eksempelvis ikke er tilstrekkelig.⁸⁴ Juridisk litteratur synes imidlertid å være av den motsatte oppfatning.⁸⁵ I praksis er fratreden trolig nokså enkelt. Bråthen fremhever eksempelvis at styremedlem som er uenig i beslutninger som styreflertallet trumfer gjennom, kan trekke seg.⁸⁶ Det synes ikke som om dette er betinget av at beslutningen er uforsvarlig eller urettmessig. Antakelig vil det være tilstrekkelig at tillitsforholdet eller samarbeidsklimaet innad i styret er blitt i overkant vanskelig.

En annen sak er at styremedlemmet i enkelte tilfeller kan ha plikt til å trekke seg, eksempelvis dersom sykdom eller andre omstendigheter hindrer styremedlemmet å ivareta vervet.⁸⁷

2.5.2. Hvordan kan revisor unngå ansvar?

2.5.2.1. Revisjonsberetningen

Revisor skal avgi revisjonsberetning, jf. revisorloven §5-6 første ledd første punktum.

Har ikke revisor noe å utsette på eller bemerke til regnskapet, avgis normalt en ren beretning i form av en standardisert tekst som bekrefter at regnskapet ikke innebærer feil/misligheter og samsvarer med lov og forskrifter.

⁸⁴ NOU 1996:3 side 142.

⁸⁵ Andenæs (2006) side 368-369 og Bråthen (2008) side 139-140.

⁸⁶ Bråthen (2006).

⁸⁷ Ot.prp. nr. 36 (1993-1994) side 203 og RG 1994 145 (Eidsivating).

Oppdager revisor derimot avvik i regnskapet, eller fatter mistanke om potensielle lovbrudd eller andre feil/misligheter som han ikke selv kan rette opp i, skal revisor enten foreta presisering eller forbehold, jf. revisorloven §5-2 syvende ledd.

Presisering foretas der revisor ønsker å gjøre brukerne oppmerksom på visse forhold i regnskapet, men hvor konklusjonen ikke endres. Et klassisk tilfelle er hvor det foreligger en usikkerhet i regnskapet som er egnet til å skape tvil om selskapets evne til fortsatt drift. En presisering innebærer ikke at revisor er uenig med selskapets ledelse eller at regnskapet inneholder feil. Den understreker kun at det er usikkerhetsmomenter som kan være av betydning for hvordan brukere av regnskapsinformasjonen vil innrette seg.

Er revisor uenig i regnskapet eller avdekker misligheter/feil som ikke kan korrigeres gjennom revisjonshandling, må revisor ta forbehold i revisjonsberetningen. Dette får betydning for konklusjonen i beretningen. Revisor har tre alternativer for den konklusjon som velges.

Den kan enten være positiv; avviket anses ikke så vesentlig at regnskapet som helhet blir misvisende. Regnskapet er da avgitt i samsvar med lov og forskrift.

Konklusjonen kan også være negativ; revisor anser regnskapet for å være såpass misvisende at regnskapet ikke bør fastsettes slik det foreligger. En negativ beretning vil gi regnskapsbrukerne et alvorlig signal, og det tyder ofte på at revisor i det minste har mistanke om misligheter som ikke har latt seg påvise.

Endelig kan konklusjonen gi uttrykk for at det ikke er mulig å uttale seg fordi det er knyttet betydelig usikkerhet til regnskapets godhet eller regnskapet avdekker mangelfull internkontroll. En slik konklusjon vil i praksis være et svært alvorlig signal.

2.5.2.2. Nummererte brev

Ved mistanke eller konstatering av mer alvorlige forhold, eksempelvis utilstrekkelig internkontroll, kan revisor sende selskapet nummererte brev. Dette er revisors meddelelse til klienten underveis i revisjonen, og terskelen for å sende slike brev er trolig nokså høy.

Revisor plikter å påpeke visse forhold overfor selskapets ledelse i form av nummererte brev, jf. revisorloven §5-2 fjerde ledd jf. §5-4.

Hvilke forhold revisor plikter å påpeke, er positivt oppramset i fjerde ledd nr. 1-6. Forarbeidene⁸⁸ gir ingen særlige holdepunkter, men ut fra bestemmelsens utforming må det antas at oppregningen er uttømmende.

Orienteringsplikten inntreffer for mangler ved regnskapsopplysninger og ved formuesforvaltningen, rapportering av misligheter/feil ved årsregnskapet, forhold som kan føre til ansvar for ledelsen/styret, begrunnelse for manglende underskrift ved bekreftelser overfor offentlige myndigheter samt begrunnelse for å melde fratreden.

Nummererte brev har to funksjoner.

For det første har styret og ledelsen krav på og behov for å bli informert. Erfaring viser at styremedlem(mer) eller daglig leder ikke automatisk får den nødvendige informasjon fra det styremedlem – normalt styreleder – som først mottok informasjonen, jf. Frostatingdommen fra 2007.⁸⁹ Dette er nå i stor grad avbøtet ved at revisorloven §5-4 tredje punktum krever at brev vedrørende forhold som kan medføre ansvar for styret, skal sendes i kopi til samtlige styremedlemmer.

⁸⁸ Verken NOU 2008:16, Prop. 117 L (2009-2010) eller Innst. 343 L (2009-2010) kommenterer §5-2.

⁸⁹ LF-2006-118756.

Nummererte brev er videre et viktig bevis i revisors dokumentasjon for at han har oppfylt sine plikter, jf. revisorloven §5-3, og tjener som et ansvarsbegrensende hjelpemiddel.

De forhold revisor skal opplyse om i nummererte brev, skal forutsetningsvis etter §5-2 fjerde ledd og ISA 240⁹⁰ være vesentlige. Revisor kan ikke helgardere seg ved å sende nummererte brev ved enhver mistanke. Det avgjørende må være at forholdet kan medføre vesentlig feilinformasjon i regnskapet. Likevel er det opp til revisors konkrete skjønn å vurdere hvor terskelen bør plasseres.

I Frostatingdommen⁹¹ sendte revisor to nummererte brev. Det første brevet påpekte mangelfull finansiell rapportering i selskapet, samt svakheter ved forretningsdriften hva angikk risiko og internkontroll. I underkant av fire måneder senere sendte revisor brev nr. 2 hvor han konstaterte at situasjonen var uforandret, og at det var nødvendig med ytterligere tiltak fra hans side. Neste steg var å kreve innkalling til ekstraordinær generalforsamling. Revisor meddelte at han ville trekke seg med mindre nødvendige utbedringer ble gjennomført.

Det antas at det ikke behøver å være såpass alvorlige forhold som utløser plikten til å sende skriftlig orientering. Det sentrale er at ledelsen og styret har fått tilstrekkelig informasjon – særlig at styrets medlemmer er orientert om mulig ansvarsbetingende forhold – og at revisor har gjort det han kan for å oppfylle informasjonsplikten. Har han gjort det, er det opp til styret å oppfylle sine forvaltnings- og tilsynsplikter.

2.5.2.3. Fratreden

Som en siste utvei kan revisor melde fratreden, jf. revisorloven §7-1, som hjemler både rett og plikt til å trekke seg.

⁹⁰ ISA 240 side 14.

⁹¹ LF-2006-118756.

Jeg tar først for meg fratredelsesretten, hjemlet i annet ledd.

Denne vil først og fremst være aktuell i de tilfeller der revisor ikke gis mulighet til å oppfylle sine lovpålagte plikter.

Etter §5-2 tredje ledd er selskapet pålagt en medvirkningsplikt ved at revisor skal gis tilgang til alle nødvendige opplysninger. Medvirkningsplikten er grunnleggende for at revisor skal kunne utføre oppdraget, og det er revisor selv som må angi hva som anses som nødvendig og tilstrekkelig informasjon. Med tanke på det strenge ansvar revisor er underlagt, må revisor kunne si fra seg oppdraget dersom han ikke har tilstrekkelig grunnlag for å uttale seg i revisjonsberetningen.⁹²

For det annet utløses revisors fratredelsesrett når det foreligger «andre særlige grunner». Gulden⁹³ fremholder som eksempler at revisor ikke gis mulighet til å oppfylle sine plikter, får mistanke om at informasjon holdes tilbake eller at tillitsforholdet mellom revisor og selskapet er brutt.⁹⁴

Eksempler kan være at selskapets ledelse ikke har iverksatt nødvendige tiltak revisor har påpekt i nummerert brev, bevisst tildekker transaksjoner eller tilbakeholder informasjon. Motpolen til revisors strenge aktsomhetsansvar må være anledningen til å distansere seg fra selskapet dersom han har gjort det han kan, og selskapet unnlater å rette alvorlige feil som er egnet til å eksponere revisor for ansvar.

Ved mistanke om slike forhold, kan det ikke kreves at revisor fortsetter oppdraget. Vet han hva tilbakeholdelsen går ut på, er han gitt mulighet gjennom §5-6 sjette ledd til å ta forbe-

⁹² Siebke (2009) side 32.

⁹³ Gulden, revisjonsloven §7-1, note 158.

⁹⁴ Se også Siebke (2009) side 32.

hold eller presiseringer, men ved betydelig usikkerhet vil det trolig være tryggest å trekke seg.

Fratredelsesplikten inntreer ubetinget dersom vesentlige brudd på lov eller forskrifter avdekkes og selskapet ikke retter på forholdet, jf. §5-2 første ledd.

Hva som regnes som «vesentlig» er skjønnsmessig, og beror på revisors profesjonelle vurdering. Vurderingen vil imidlertid variere ut fra en rekke faktorer, bl.a. hvilke forhold som avdekkes, virksomhetens art og omfang samt risikoeksponering. Enkelte lovbestemmelser skal revisor imidlertid være spesielt oppmerksom på, særlig aktuelle bransjebestemmelser og lover som gjelder økonomisk kriminalitet. Overtredelser her utløser trolig en automatisk fratredelsesplikt.

Hvor terskelen ellers skal plasseres, må bero på en samlet vurdering. Forarbeidene⁹⁵ fremholder eksempelvis at brudd som skyldes feilbehandling som omgående blir rettet, ikke utløser fratredelsesplikt, men gjentakelser eller manglende vilje til å iverksette nødvendige tiltak vil kvalifisere, jf. Frostatingdommen.⁹⁶

Konklusjonen må etter dette bli at revisor, til tross for en streng aktsomhetsnorm, er gitt muligheter for å begrense ansvarsposisjonen. Ved manglende medvirkning fra selskapet, mistanke om misligheter som ikke lar seg dokumentere, manglende evne/vilje til å rette på vesentlige forhold eller tillitsbrudd har revisor flere alternativer for ryggdekning. Hvilket alternativ som er mest hensiktsmessig, eventuelt flere i kombinasjon, må være opp til revisors profesjonelle skjønn å vurdere.

⁹⁵ NOU 1997:9 side 149.

⁹⁶ LF-2006-118756.

3 Ansvarsfordelingen

Kjernen her er samspillet mellom styret og revisor, og om det kan være grunnlag for frifinnelse eller nedsettelse av erstatningskravet grunnet den annens forhold.

Aktsomhetsnormen i det enkelte tilfellet avhenger av handlingen/unnlåtelsen.

Hvor det foreligger sammenfallende plikter, må det foretas en konkret vurdering av ansvarsfordelingen. Særlig gjelder dette ansvar for feil/misligheter ved årsregnskapet, kontroll med formuesforvaltningen – eksempelvis den løpende vurdering av forsvarlig egenkapital og driftsfinansiering – beslutninger om utbytte/konsernbidrag, offentlig selskapsrapportering eller vurdering av forutsetningen om fortsatt drift.

3.1 Skadeevnets betydning ved formueskadene

Handlingens skadeevne har tradisjonelt stått sentralt i culpavurderingen på området for integritetskrenkelsene, og har solid støtte i teori og rettspraksis.⁹⁷ Som nevnt under punkt 2.1 består skadeevnen av to komponenter – hvor stor risikoen er for at skade vil inntreffe og den mulige skadens omfang. Spørsmålet er om skadeevnen også får betydning for ansvaret for formueskadene.

For styremedlemmenes erstatningsansvar må utgangspunktet være at skadeevnekriteriet ikke uten videre er anvendelig for ansvar ved ikke-integritetskrenkelsene.⁹⁸ Rettspraksis benytter heller ikke begrepet i saker om styremedlemmers erstatningsansvar.

⁹⁷ Lødrup (2006) side 104, Normann Aarum (1994) side 192, jf. også bl.a. Rt. 1967 side 597, Rt. 1989 side 674 og Rt. 2003 side 433.

⁹⁸ Normann Aarum (1994) side 193.

Hovedårsaken til dette er at både selskapet og tredjemann i større utstrekning enn på området for person- og tingsskader må *tåle* å bli påført tap,⁹⁹ idet de presumeres å ha akseptert den iboende kontraheringsrisikoen. Videre kan nesten enhver feil begått av styret føres tilbake til en beslutning, unnlattelse, manglende kontroll, utilstrekkelig oppfølging etc. Styret kan umulig ha full kontroll over alle beslutninger som tas innad i selskapet og anvendelsen av kriteriet kan derfor føre til at ansvarsbedømmelsen blir for streng.¹⁰⁰

For revisor kan det imidlertid stille seg annerledes. Revisors plikter som finansiell kontrollør er relativt omfattende, og både skadeevnen og skadens potensielle omfang kan være stor og påregnelig ved pliktforsømmelse.

Skadeevnen beror på den risikovurdering revisor foretar ved bedømmelsen av om regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon, jf. revisorloven §5-1 og ISA 200. I vurderingen skal revisor gjennom profesjonelt skjønn ta stilling til revisjonsrisikoen og eventuelt redusere denne til et akseptabelt nivå gjennom revisjonshandlinger. Med revisjonsrisiko menes risikoen for at revisor avgir en feilaktig beretning, slik som tilfellet var i Eidsvoll herredsretts dom.¹⁰¹

Revisjonsrisikoen består av tre elementer: Iboende risiko, kontrollrisiko og oppdagelsesrisiko. Med iboende risiko menes risikoen for at en regnskapspost inneholder feilinformasjon som kan være vesentlig før eventuelle internkontrolltiltak hensyntas, mens kontrollrisiko er risikoen for at en regnskapspost inneholder feilinformasjon som kan være vesentlig og som ikke avdekkes av internkontrollen, jf. ISA 200 punkt 13 litra n første og annet ledd. Oppdagelsesrisikoen er formulert som risiko for at revisjonshandlingene ikke vil avdekke eksisterende feilinformasjon som kan være vesentlig, jf. punkt 13 litra e.

⁹⁹ Normann Aarum (1994) side 198.

¹⁰⁰ Normann Aarum (1994) side 195.

¹⁰¹ Dom 25. oktober 1993 (850-92 A).

Der den iboende risiko eller kontrollrisiko er større, kreves at revisor foretar flere revisjonshandlinger for å fastslå revisjonsrisikoen og bringe denne til et forsvarlig nivå.

Det er revisors *vurdering* av risikoen som er avgjørende. Dersom «god revisjonsskikk» eksempelvis tilsier at en akseptabel revisjonsrisiko i et gitt tilfelle er 5 %, må skadeevnen være en del større for at det skal være relevant å tillegge den vekt.¹⁰² Ettersom revisor ikke garanterer for at regnskapet er feilfritt, vil unnlaterer av å foreta ytterligere revisjonshandlinger ikke være uaktsomt dersom revisjonsrisikoen anslås å være akseptabel. Det avgjørende må være at revisors vurdering av revisjonsrisikoen er forsvarlig.

3.2 Lovfestet krav om årlig møte mellom styret og revisor

Etter revisorloven §2-3 første ledd skal styret og revisor møtes minst én gang årlig uten at representanter fra den daglige ledelse er tilstede. Ett av bestemmelsens siktemål er å avdekke mangelfull informasjon, som et grep for å styrke styrets forvaltnings- og tilsynsansvar. I tillegg til å bidra til økt åpenhet, skal bestemmelsen vanskeliggjøre regnskapsmanipulasjon og øke tilliten til foretakets finansielle rapportering.¹⁰³

Bestemmelsen er formulert som en skal-regel og pålegger gjennomføringsplikt for så vel styret som revisor, og kan dermed være et relevant moment i uaktsomhetsvurderingen – på begge sider.

Regelen er imidlertid plassert sentralt i revisorloven og mye tyder på at det er revisor som plikter å innkalle til møtet. Aksjeloven har ikke tilsvarende bestemmelse. Det er naturlig å forstå bestemmelsen slik at plikten først inntreer når det er noe å informere styret om, jf. formuleringen «der *revisor* ser vesentlige svakheter og mangler ved de vurderingene den daglige ledelse har gjort, samt andre forhold som *revisor mener styret bør informeres om*»,

¹⁰² Moseidjord (2010) punkt 5.3.3.

¹⁰³ NOU 2008:16 punkt 5.2.1.

jf. bestemmelsens annet ledd. Det må være revisor som er nærmest til å ta stilling til når slikt møte etter omstendighetene er påkrevd, og dermed også å innkalle styret til drøftelser. Revisor må i større utstrekning være oppmerksom på styrets arbeid enn motsatt, jf. revisors rolle som kontrollinstans.

Møtet er ikke valgfritt. Har revisor unnlatt å innkalle til møte, og det oppstår et erstatningsbetingende tap som kunne vært unngått om han hadde gitt tilstrekkelige opplysninger til styret, vil han normalt bli holdt ansvarlig idet kravet til årsakssammenheng er oppfylt.

I tråd med prinsippet om at handlinger i strid med lovgitte normer bedømmes strengere enn brudd på ulovfestede normer, vil unnlattelse av å oppfylle plikten etter §2-3 lett kunne bringe revisor i ansvar. Begrunnelsen for regelen er bl.a. å forebygge finansiell manipulasjon, og det vil være grovt forsømmelig om revisor ikke oppfylder den lovpålagte plikt. Som nevnt er revisor pålagt selvstendige plikter i.f.m. forebyggelse av finansiell manipulasjon og økonomisk kriminalitet.¹⁰⁴

3.3 Styrets plikter

Styrets plikter kan sammenfatningsvis deles i tre; forvaltningsplikten – herunder kontrollansvaret – tilsynsplikten og informasjonsplikten. Det bemerkes at det ikke er et klart skille mellom forvaltningsplikten og kontrollansvaret. Jeg vil i det følgende fokusere på forvaltnings- og tilsynsplikten, ettersom disse er mest sentrale for oppgavens tema.

3.3.1 Forvaltningsansvaret

Etter aksjeloven §6-12 første ledd hører forvaltningen av selskapet under styret. Uttrykket «forvaltning» omfatter i utgangspunktet hele selskapets virksomhet, både driften av sel-

¹⁰⁴ Se punkt 1.4.2.

skapets forretninger og enhver annen aktivitet for selskapet.¹⁰⁵ Styret skal bl.a. besørge en forsvarlig organisering og drift av selskapet, og holde seg løpende orientert om selskapets økonomiske stilling.

At forvaltningen «hører under styret» innebærer både *rett* og *plikt* for styret til å forvalte på egenhånd.¹⁰⁶ Styret har det overordnede ansvaret for den forretningsmessige driften, herunder at selskapet organiseres på en formålstjenlig måte, at det har tilstrekkelig og kvalifisert personale og klare ansvarslinjer.¹⁰⁷ Styret kan imidlertid delegerer forvaltningsmyndigheten.¹⁰⁸ Styrets forvaltnings*plikt* er dermed en plikt til å lede forvaltningen, men ikke en plikt til å utføre alle forvaltningsoppgaver selv. Styrets forvaltningsansvar omfatter etter dette alle oppgaver som ikke er tildelt andre organer. Kompetansen avgrenses oppad mot generalforsamlingen og nedad mot eventuell bedriftsforsamling eller daglig leder. Har selskapet daglig leder, er styrets ansvar for den daglige ledelse er først og fremst å føre tilsyn med ham.

Styrets viktigste forvaltningsoppgaver er å ivareta selskapskapitalen på en betryggende måte og påse at virksomheten, regnskapet og formuesforvaltning er underlagt betryggende kontroll. Under dette hører bl.a. å sikre gode kontrollrutiner, hensiktsmessige rapporteringsmekanismer, fastsette planer, budsjetter og retningslinjer samt kontroll med bedriftens ansatte.

¹⁰⁵ Andenæs (2006) side 378.

¹⁰⁶ Andenæs (2006) side 378-379.

¹⁰⁷ NOU 1996:3 side 136.

¹⁰⁸ Med unntak av aksjelovens spesialbestemmelser om plikter eksplisitt forbeholdt styret, bl.a. §§3-5, 4-16, 4-17, 6-30, 8-2 mv.

3.3.2 Tilsynsansvaret

Styret plikter også å føre tilsyn med virksomheten – økonomisk, administrativt og driftsmessig – og gjennom tilsynet opparbeide nødvendig oversikt og kontroll, slik at det kan fatte velfunderte beslutninger.

Etter aksjeloven §6-13 første ledd skal styret føre tilsyn med den daglige ledelse og selskapets virksomhet for øvrig. Forarbeidene gir uttrykk for at betydningen av styrets tilsynsansvar vil variere med arten og omfanget av selskapets virksomhet.¹⁰⁹

3.3.3 Unnlatelsesansvaret – forsvarlighetskravet og handleplikten

Ved unnlatelser i form av pliktbrudd er utgangspunktet at aktsomhetsnormen vurderes strengere for skadevoldere på området for de alminnelige formuesskader enn på integritetsområdet. Pliktbrudd er særlig aktuelt for styremedlemmene, som dermed gir anvisning på en tredje ansvarsgruppe – *unnlatelsesansvaret*.

En viktig side av forvaltningsansvaret er å påse at selskapets egenkapital og likviditet til enhver tid er forsvarlig, jf. §3-4. Bestemmelsen retter seg mot «selskapet», men ansvaret er utvilsomt tillagt styret.¹¹⁰ Aksjeloven §3-5 pålegger styret en særlig handleplikt dersom forsvarlighetskravet etter §3-4 ikke lenger er oppfylt. Unnlatelsesansvaret har dermed en nær sammenheng med handleplikten.

Styrets handleplikt inntreffer når «egenkapitalen er lavere enn forsvarlig ut fra risikoen ved og omfanget av virksomheten i selskapet» eller hvis egenkapitalen er «mindre enn halvparten av aksjekapitalen».

¹⁰⁹ NOU 1996:3 side 137-138.

¹¹⁰ Se eksempelvis Bråthen, aksjeloven §6-12, note 1056.

Med selskapets «egenkapital» forstås differansen mellom de balanseførte eiendeler og gjeld, verdsatt etter regnskapslovens regler.¹¹¹ En annen betegnelse av egenkapitalen er selskapets *nettoformue*.

Aksjeloven sonderer mellom fri og bundet egenkapital, noe som særlig har betydning for hvilke utdelinger selskapet kan foreta. Selskapets *bundne* egenkapital består av aksjekapitalen og fond for urealiserte gevinster og gjeld, samt fond for vurderingsforskjeller, jf. aksjeloven §§3-2 og 3-3. Netto eiendeler ut over dette, representerer selskapets eventuelle *frie* egenkapital. Kun dette kan benyttes til utdelinger, jf. §3-6.

Adgangen til å utdele utbytte står særlig sentralt ved forsvarlighetsvurderingen. Utbytte omfatter nær alle utdelinger fra selskapet som innebærer en overførsel av verdier «på aksjer».¹¹² Dette omfatter penger og realverdier, og er ikke begrenset til bestemte former for økonomiske goder.¹¹³

Et sentralt spørsmål er når handleplikten inntreffer. Etter aksjeloven §3-5 første ledd første punktum inntreffer handleplikten når «det må antas» at egenkapitalen er lavere enn forsvarlig eller mindre enn halvparten av selskapets aksjekapital, jf. §3-4.

Den øvre terskel for §§3-4 og 3-5 kan holdes opp mot oppbudsplikten etter strl. §283a. Det er klart forutsatt i forarbeider, rettspraksis og litteratur at aktivitetsplikten inntreffer før oppbudsplikten aktiviseres. Da gjenstår den nedre grense. Spørsmålet er således hvorvidt handleplikten inntreffer fra tidspunktet egenkapitalen faktisk ble lavere enn forsvarlig eller mindre enn halvparten av aksjekapitalen, eller fra når dette kom til styrets kunnskap.

¹¹¹ Regnskapsloven kapittel 4 og 5, jf. særlig henvisningen til «virkelig verdi». Se også aksjeloven §3-6 annet ledd annet punktum.

¹¹² Andenæs (2006) side 435.

¹¹³ Begrepet kan omfatte penger, fast eiendom, løsøre, tjenesteytelser, immaterielle rettigheter og ettergivelser, herunder avtaler om lav leie eller rentefritak, jf. Bråthen, aksjeloven §3-6, note 293.

Bestemmelsens ordlyd stiller ingen krav til faktisk kunnskap, men det knyttes derimot til når det «må antas» at egenkapitalen var lavere enn forsvarlig eller mindre enn halvparten av aksjekapitalen. Dette taler for at handleplikten inntreffer fra det tidspunkt da egenkapitalen faktisk ble lavere enn forsvarlig eller mindre enn halvparten av aksjekapitalen.

Dette kan videre begrunnes med at styrets handleplikt ved kapitaltap etter §§ 3-4 og 3-5 henger sammen med at styret må ha en kontinuerlig oppmerksomhet rettet mot selskapets egenkapitalsituasjon.¹¹⁴

Juridisk teori fremholder at fristen objektivt sett begynner å løpe fra det tidspunkt kapitaltappet lar seg konstatere.¹¹⁵ Når styret burde oppdaget kapitaltappet står dermed sentralt. Spørsmålet knyttet til erstatningsansvaret er da om styret kan bebreides for ikke å bli klar over situasjonen på et tidligere tidspunkt.

Bestemmelsenes formål er å skjerpe kravene til styrets forvaltning av og tilsyn med selskapets finansielle situasjon, og tilsier at man legger til grunn det faktiske skjæringspunkt fremfor kunnskapstidspunktet. Skulle faktisk kunnskap være avgjørende, blir konsekvensen at styret kan velge å forholde seg passivt og fortsatt gå fri for ansvar. Andenæs¹¹⁶ fremholder at styremedlemmet kan være ansvarsfri dersom vedkommende ikke kan bebreides for sin manglende kunnskap på et tidligere tidspunkt.¹¹⁷

Å holde selskapets økonomiske situasjon på et forsvarlig nivå, er en av de fremste oppgaver styret har. Handleplikten ville blitt uthulet om styret kunne høres med at «det ikke visste bedre».

¹¹⁴ Bråthen (2001) og NOU 1996:3 side 147.

¹¹⁵ Andenæs (2006) side 422.

¹¹⁶ Andenæs (2006) side 422.

¹¹⁷ Således Frostatingdommen, LF-2006-118756.

Har vedkommende overholdt sin plikt til å vurdere egenkapitalsituasjonen, er opptredenen i prinsippet forsvarlig og styremedlemmet kan ikke bebreides.

En relevant problemstilling er hvor hyppig styret må vurdere forsvarligheten. Som nevnt skal selskapet «til enhver tid» ha en egenkapital og en likviditet som er forsvarlig, jf. aksje-loven §3-4. Spørsmålet er hva som ligger i «enhver tid».

Vurderingen får størst betydning i forbindelse med avleggelse av årsregnskapet, men også andre forhold kan tilsi en skjerpet oppmerksomhet fra styrets side. Hvor hyppig styret skal foreta vurderingen, vil henge sammen med konkrete forhold ved virksomheten. Er selskapet kapitalintensivt og opererer med store kontrakter, eksempelvis innenfor shipping, vil bufferbehovet være langt større enn eksempelvis hos en blomsterforhandler eller et advokatfirma.

Det viktigste formålet bak bestemmelsen var og er fremdeles¹¹⁸ å gi «selskapets ledelse en påminnelse og oppfordring til å foreta fortløpende vurderinger av selskapets økonomiske stilling». «Fortløpende» tilsier at vurderingen skal tas regelmessig, og ikke bare med jevne mellomrom. En gang i året i.f.m. regnskapsavleggelsen er trolig ikke tilstrekkelig. Ved enkelttransaksjoner som kjøp, leveranser og utdelinger må egenkapitalen vurderes konkret. Vurderingen består av en rekke forhold, og antakeligvis skal styret ha kontinuerlig fokus på egenkapitalens størrelse og forhold.

Forarbeidene synes å indikere at de siste lovendringene av §3-4 innebærer at styret nå må vurdere om vilkårene er oppfylt ved *enhver* kapitaldisposisjon.¹¹⁹

«Styret vil i mindre grad enn etter gjeldende lov kunne legge til grunn at en utbytteutdeling som er lovlig etter §8-1, også vil stå seg i relasjon til §3-4. Styret må foreta en selvstendig vurdering av kravene etter §3-4 i forbindelse med utdelinger. I den sammenheng vises det for øvrig til departe-

¹¹⁸ Ot.prp. nr. 36 (1993-1994) side 68 og Prop. 111L (2012-2013) side 75.

¹¹⁹ Prop. 111 L side 58-59. Se også Perland, Bjerve, Selskapsrettskonferansen 2013, foil 11.

mentets forslag om at det etter §3-4 ikke bare skal stilles krav om en forsvarlig egenkapital, men også at selskapet skal ha tilstrekkelig likviditet.»

Etter dette er det trolig klart ansvarsbetingende om styret gjennomfører en kapitaltransaksjon uten å vurdere konkret om vilkårene etter §3-4 er oppfylt.

Ordlyden i aksjeloven §§3-4 og 3-5 tilsier at det skjønnsmessig må avgjøres om egenkapitalen er forsvarlig. Forsvarlighetskravet tar utgangspunkt i kriteriene «risikoen ved og omfanget av virksomheten».

I.f.t. kriteriet om «risikoen ved» virksomheten, er det sentrale element om virksomheten er risikoutsatt, og eventuelt i hvor stor *grad*. Jo mer risikoutsatt virksomheten er, desto større må egenkapitalen være for å tilfredsstille forsvarlighetskravet. Sentrale momenter vil bl.a. være hvilken egenkapitalgrad selskapet har, om det er i en vanskelig likviditetsmessig situasjon, om selskapet er nystartet, driver med konjunkturutsatt næring, utvider antall ansatte, om det har langsiktige eller kortsiktige kontrakter eller er i en ekspansjonsfase, eksempelvis ved oppkjøp av andre virksomheter.

Frostatingsdommen¹²⁰ kan være illustrerende for risikomomentet. Selskapets drev investering i finansielle instrumenter hvor selskapets aksjekapital ble benyttet til sikkerhetsstillelse for investeringene. Virksomheten må kunne betegnes som høyrisikopreget. Ikke bare opererte virksomheten i et av de mer volatile markedssegmenter, men risikoen gikk direkte på kreditorenes dekningsobjekt – aksjekapitalen – og eksponerte således selskapet og aksjonærene for en betydelig tapsposisjon. I en slik situasjon blir aktsomhetskravene skjerpet. Jo mer eksponert selskapet er som følge av driftsrisiko, desto mer årvåkent må styret være.

Det må også vurderes om omfanget av virksomheten er proporsjonalt med størrelsen på egenkapitalen. Også her vil egenkapitalgraden, likviditetssituasjonen, lånegraden, antall

¹²⁰ LF-2006-118756.

ansatte, sammensetning av fremmedkapital samt leveranse- eller innkjøpskontrakter etc. være av betydning. Større selskaper har ofte behov for romsligere kapital, idet de normalt er kapitalintensive, opererer med langsiktige kontraktsforpliktelser og deltar i større transaksjoner.

At dette er relevante momenter i vurderingen, både for risikoen ved og omfanget av virksomheten, støttes av forarbeidene.¹²¹

Det sentrale for om styret har oppfylt sin aktivitetsplikt, er ikke om skade er avverget, men at det er iverksatt adekvate tiltak for å rette opp økonomisk ubalanse.

Et praktisk tilfelle er manglende eller utilstrekkelig oppfølging av revisors påpekninger. Dette var tilfellet i Frostatingdommen.¹²² Selskapet hadde mangelfull regnskapsføring fra stiftelsestidspunktet, mangelfull finansiell rapportering og svak risiko- og internkontroll, noe revisor påpekte i et e-postbrev.

Styret behandlet brevet i styremøte, og fattet deretter vedtak om å iverksette tiltak for å rette på situasjonen. Tiltakene ble imidlertid ikke fulgt opp verken av daglig leder eller styreleder. Revisor sendte to nummererte brev¹²³ til styreleder og daglig leder. Resten av styret fikk ikke orientering om brevene før styremøte avholdt vel 3 måneder etter det siste brevet.¹²⁴ Styremedlemmet ble først da klar over alvoret i situasjonen, og trakk seg fra vervet. Han hadde følgelig vært i unnskyldelig, faktisk villfarelse.

¹²¹ NOU 1996:3 side 146.

¹²² LF-2006-118756.

¹²³ Brev fra revisor til selskapsledelsen, jf. punkt 3.1.2.2.

¹²⁴ Etter lovendring 25.06.2010 nr. 33 skal nummererte brev vedrørende forhold som kan medføre ansvar for styremedlemmer nå sendes med kopi til samtlige styremedlemmer, jf. revisorloven §5-4.

Spørsmålet for lagmannsretten var om styremedlemmet i.f.t. regnskapsføringen og øvrig mangelfull administrasjon og oppfølging fra styreleder, burde krevd undersøkelser.¹²⁵

Lagmannsretten uttalte:

«Det kan diskuteres om A på møtet 4. desember 2003 burde ha innsett at han selv måtte følge opp beslutningene for å sikre seg at de ble iverksatt. Lagmannsretten finner at A med rette la til grunn at styrets initiativ 4. desember 2003 for å rette opp de forhold som var påpekt av revisor var tilstrekkelig. At dette var en riktig vurdering av A, støttes også av at revisor senere frafalt kravet om ekstraordinær generalforsamling, og ga uttrykk for at han fulgte utviklingen nøye.»

Styremedlemmet ble frifunnet for ansvar. Lagmannsretten synes å begrunne frifinnelsen med to forhold. For det første at det gikk lang tid før den nødvendige informasjon kom til styremedlemmets kunnskap og for det annet at han trakk seg umiddelbart etter at han ble klar over situasjonen. Dommen er imidlertid egnet til å illustrere at det ikke skal mye til før ansvar *kan* foreligge som følge av unnlattelse av å følge opp besluttede tiltak.

I en situasjon som her, hvor styremedlemmet ikke er blitt underrettet om et mulig ansvarsbetingende forhold, er vilkåret om ansvarsfrihet oppfylt idet han ikke kunne bebreides for å mangle den nødvendige informasjon på et tidligere tidspunkt.

Konklusjonen er at styret plikter å foreta fortløpende og kontinuerlige vurderinger av om både selskapets egenkapital og likviditet er forsvarlig blant annet ut fra virksomhetens risiko, omfang, syklus og markedspåvirkninger. Hvor hyppig vurderingen skal foretas, vil bero på de konkrete omstendigheter. Utover regnskapsavleggelsen og ved hver kapitaldisposisjon, vil sterke svingninger i markedet eller konjunkturedganger være tydelige signaler til styret om å være ekstra påpasselig. Ettersom det er mange forhold som kan påvirke forsvarligheten, skal det ikke bare tas hensyn til den bokførte egenkapitalen og likviditeten,

¹²⁵ Jf. aksjeloven §3-5. Dette hadde også revisor anmodet styret om i nummerert brev nr. 2 (men ble senere frafalt).

men det skal foretas en konkret helhetsvurdering av selskapets samlede reelle kapitalgrunnlag.¹²⁶

3.4 Revisors plikter

På det overordnede plan er revisor å betrakte som tillitsmann for kapitalmarkedet. Birke-land¹²⁷ oppsummerer rollen slik:

«Revisor er en nøkkelperson for aktører i det økonomiske livet ved at han gjennom revisjonsberetningen attesterer selskapets opplysninger om dets økonomiske stilling og soliditet. Revisjonen bidrar således til å øke tilliten til selskapers finansielle informasjon. Det reviderte regnskapet legges til grunn av en ubestemt krets av aktører.»

Revisjonen skal først og fremst verne aktørene. Deres ulike interesser og behov vil variere med tilknytningen til selskapet.¹²⁸

Revisors primære rolle er å gjennomgå selskapets regnskaper og kontrollere at den informasjonen selskapene leverer, faktisk stemmer. Revisor skal gjennomgå regnskapet og avdekke feil og mangler. Revisors mest sentrale oppgaver er å vurdere og uttale seg om årsregnskapet, herunder vurdere om fortsatt drift er tilstede, se om formuesforvaltningen er gjennomført på en betryggende måte samt bidra til å avdekke og forebygge misligheter/feil.

Ved at hovedformålet med revisjonen er å bidra til å forebygge misligheter/feil, ivaretar revisjonen hensyn som å motvirke skatteunndragelser samt å oppdage og forebygge annen økonomisk kriminalitet.¹²⁹ Dette har særlig en side til hvitvaskingsreglene og regnskaps-

¹²⁶ NOU 1996:3 side 102 og Prop. 111L (2012-2013) side 146.

¹²⁷ Birkeland (2007) punkt 3.1.

¹²⁸ NOU 1997:9 side 63 (tabell 3).

¹²⁹ Ot.prp. nr. 75 (1997-1998) side 34.

manipulasjon, men også underslag, ufullstendig/feilaktig klassifisering av transaksjoner og uriktig bruk av regnskapsprinsipper er blant forhold som «mislighetene» omfatter.

Det kan spørres om hvor terskelen går for hva revisor objektivt sett bør oppdage. Særlig når det er tale om såpass grove forhold at man nærmer seg mislighetene, skjerpes revisors ansvar.

Etter ISA 240 punkt 6 er virkningene av revisjonens potensielle iboende begrensninger særlig betydelige ved feilinformasjon som skyldes misligheter fordi disse kan være særlig vanskelige å oppdage ved avanserte og planlagte kamouflasjer. Dette skjerper kravene til revisors årvåkenhet i.f.t. regnskapselementer som ofte er gjenstand for unndragelser eller manipulasjon.

I.f.t. mislighetene vil det bli stilt strengere krav til revisjonshandlinger som foretas. Eksempelvis vil substanskontroller være viktige. En substanskontroll er en direkte holdbarhetstest av regnskapstallene, som enten kan være detaljtester av transaksjonsklasser og kontosaldoer, eller analytiske kontroller. Eksempelvis kan substanskontroller bestå av stikkprøver av kundefordringer eller kontroller og avstemminger av varelageret.

Et særlig spørsmål i denne sammenheng er når revisor må foreta selvstendige substanskontroller eller om det kan være tilstrekkelig å bygge på selskapets internkontroll.

Internkontrollen skal særlig sikre at selskapets finansielle rapportering er pålitelig og at bokføringen er korrekt. I mange tilfeller kan det være tilfredsstillende at revisor bygger på selskapets internkontroll, eksempelvis dersom han har god kunnskap om selskapets drift, rutiner og rapportering. Det kan da være mindre nødvendig å foreta inngående selvstendige undersøkelser. Feil i regnskapet kan imidlertid ikke leses direkte ut fra regnskapsoppstillingen, men krever ofte undersøkelser av underliggende forhold, som revisjonen jo innebærer.

På den annen side vil internkontrollen også ha en viss iboende usikkerhet idet kontrollen er gjenstand for både skjønnsmessig beslutningstaking og menneskelig svikt, jf. ISA 315 punkt A53.

I en sak for Kristiansand byrett¹³⁰ ble revisors forhold til internkontrollen drøftet. Et finansieringsselskap krevde erstatning av selskapets administrerende direktør og revisor under henvisning til at regnskapene ikke viste de reelle tap. Begge ble imidlertid frifunnet.

Retten bemerket at revisor kunne bebreides for ikke å ha foretatt selvstendige vurderinger av den interne kontrollen, til tross for at han i sine notater hadde betegnet internkontrollen som svak.

At revisor selv hadde betegnet internkontrollen som svak, måtte virke skjerpene. Retten la imidlertid til grunn at det kan være akseptabelt å bygge på interne kilder, særlig der andre kilder mangler.

På den annen side uttalte retten at det i tilknytning til «god revisjonsskikk» må stilles krav om at revisor foretar selvstendige undersøkelser. Særlig er dette viktig for å oppfylle kravene til revisors selvstendige vurdering av at bokføring, formuesforvaltning og internkontroll er ordnet på en forsvarlig måte, jf. revisorloven §5-1.

Dommen illustrerer at det i gitte tilfeller *kan* være aktsomt av revisor å bygge på ledelsens internkontroll, men at det likevel må foretas en selvstendig vurdering av om den fungerer tilfredsstillende. Om grunnlaget for å bygge på den er tvilsomt eller fraværende, vil dette være uaktsomt.

Hva slags poster det er tale om har også betydning. Jo mer alvorlige revisors feil er, herunder jo mer revisjonstekniske elementer det er tale om, jo strengere vil revisor bli vurdert, jf.

¹³⁰ RG 1996 side 22.

«momsdommen».¹³¹ Her var det tale om innberetning av momspublikasjoner, noe retten falt ned på var omfattet av revisors kontrollansvar og måtte anses som en relativt sentral del av revisjonen. Dette er også lagt til grunn av Høyesterett, jf. Rt. 2008 side 1007.

Ansvarsfordelingen mellom revisor og selskapets ledelse ble drøftet og retten kom til at revisors ansvar ikke bortfaller selv om ledelsen har ansvar på samme område. Revisjon innebærer nettopp kontroll med andres arbeid, og det måtte stilles krav til revisor som en høyt spesialisert fagperson. Nøyaktig hvor strenge krav som måtte stilles går ikke retten inn på, men den la til grunn at jo mer kompliserte og usikre reglene var, desto større grunn var det for revisor til å foreta egne undersøkelser.

I tillegg til korrekt innberetning av skatter/avgifter, vil særlig klassifikasjon og verdivurdering være av de mer revisjonstekniske ting revisor skal kontrollere. Dette er forhold som revisor er nærmere å ta stilling til gjennom sin kompetanse og fagkunnskap. Dette er også forhold hvor en ikke kan regne med at selskapets ledelse/styret har inngående kunnskaper. Samtidig er dette områder hvor det regelmessig begås feil, og som revisor derfor bør undersøke særskilt.

I en dom fra Eidsvoll herredsrett¹³² ble revisor holdt delvis¹³³ erstatningsansvarlig for et regnskaps misvisende opplysninger, som medførte tap for fire aksjetegnere.

Det ble anført at selskapet ikke hadde ført regnskapet i tråd med god regnskapsskikk, herunder unnlatt å føre tvilsomme utestående krav til utgift. Revisor hadde på sin side unnlatt å kontrollere vesentlige regnskapsposter. Det ble særlig vektlagt at revisor hadde bygget på opplysninger fra ledelsen uten å foreta selvstendige kontroller slik han pliktet. Revisor var

¹³¹ Oslo byretts dom 28. november 1996 (95-09744 A/44).

¹³² Dom 25. oktober 1993 (850-92 A).

¹³³ Retten lempet ansvaret ut fra saksøkernes særlige kompetanse og tilgang til relevante opplysninger fra ledelsen.

også klar over at aksjetegnernes inntreden var betinget av balanse i regnskapet for den aktuelle periode, noe de hevdet måtte virke skjerpene.

Vedrørende selskapets utestående fordringer konkluderte retten med at posten i den aktuelle periode var stor – i alt kr 4,6 millioner – og at en fordringsmasse av denne størrelse krevde nærmere undersøkelser. Tapsavsetningen var kun kr 131.000, og revisor hadde ikke undersøkt fordringens godhet. Sammen med andre uforsvarlige regnskapsdisposisjoner viste årsresultatet et underskudd på 14.000, og ikke 1-1,5 millioner som god og forsiktig regnskapsskikk tilsa.

Kravet til revisors aktsomhet er i visse tilfeller skjerpet. Særlig gjelder dette disposisjoner som har betydning for selskapskapitalen. At revisor og styret hefter objektivt¹³⁴ og solidarisk for det som mangler av bekreftet innbetalt aksjekapital etter aksjeloven §2-19,¹³⁵ uttrykker eksempelvis vekten av kreditorvernet idet aksjekapitalen per definisjon representerer deres særlige dekningsrett, jf. Rt. 1993 side 1399 på side 1406.¹³⁶

«Som nevnt er lovkravet om at revisor skal bekrefte aksjekapitalens innbetaling, en av flere bestemmelser som skal skape sikkerhet for at aksjekapitalen virkelig blir tilført selskapet. Aksjekapitalen er – sammen med selskapets øvrige aktiva – kreditorenes dekningsobjekt, og som jeg allerede har pekt på, må det ansees like meget som en kreditorinteresse som en aksjonærinteresse at den er tilstede i selskapet. Det fremheves da gjerne også at hovedformålet med revisorbekreftelsen er å beskytte selskapskreditorenes interesser.»

Også forarbeidene til aksjeloven bemerker at reglene om beskyttelse av selskapskapitalen i første rekke er gitt av hensyn til kreditorene.¹³⁷

¹³⁴ At ansvaret er objektivt innebærer at det ikke trenger å foreligge skyld. Det er for øvrig heller ikke krav om at selskapet er påført noe tap, og det er således ikke tale om en alminnelig erstatningsregel.

¹³⁵ Det bemerkes at bestemmelsen er endret etter dommen, slik at ansvaret nå ikke er et alminnelig erstatningskrav, men et garantiansvar, jf. Rt. 2009 side 1032 avsnitt 42.

¹³⁶ Se også Rt. 2007 side 220 avsnitt 31.

¹³⁷ Ot.prp. nr. 36 (1993-1994) side 45.

Revisor har plikt til å undersøke om eksempelvis foretatte utdelinger i løpet av regnskapsåret er lovlige. Slike transaksjoner vil typisk ha betydning for egenkapitalen, og derved for kreditorenes stilling. Revisor må vurdere om vilkårene for å utdele konsernbidrag etter aksjeloven §8-5 er oppfylt. Revisors forsømmelse av å undersøke eller vurdere lovligheten av slike disposisjoner, vil nok anses som grovt uaktsomt.

Også ved andre forhold som kan representere feil/misligheter, er revisors aktsomhetsnorm skjerpet, eksempelvis den selvstendige undersøkelsesplikt revisor er pålagt etter hvitvaske-loven¹³⁸ §17 ved mistanke om forhold som kan være straffbare.

Konklusjonen etter dette er at revisors rolle som tillitsmann for kapitalmarkedet, sammenholdt med hans oppgave med å forebygge at regnskapet inneholder vesentlig feilinformasjon/misligheter, fordrer at revisor foretar selvstendige og tilstrekkelige undersøkelser slik at den iboende risiko som regnskapene inneholder, blir minimert til et forsvarlig og akseptabelt nivå.

3.5 Sammenfallende plikter – noen utvalgte områder

3.5.1 Oversikt

Det fremgår av behandlingen ovenfor at styret og revisor har vesentlig forskjellige funksjoner. Styret er selskapets representant, som forestår driften og organiseringen av virksomheten, mens revisor er uavhengig kontrollør av selskapets finansielle forhold. Som en del av kontrollvirksomheten skal revisor påse at styret holder seg innenfor gjeldende regelverk, særlig m.h.t. regnskapslovgivningen.

På enkelte områder har imidlertid styret og revisor helt eller delvis samme plikter. Oppgavefordelingen mellom dem er i utgangspunktet gitt, men i enkelte tilfeller kan grensene

¹³⁸ Lov av 20. juni 2003 nr. 41.

være uklare. I det følgende tar jeg for meg tre utvalgte områder: ansvaret for feil/misligheter i årsregnskapet (punkt 3.5.2), ansvaret for formuesforvaltningen (punkt 3.5.3) og forutsetningen om fortsatt drift (punkt 3.5.4).

3.5.2 Ansvar for feil/misligheter i årsregnskapet

Styret godkjenner og avgir regnskapet. Regnskapsloven retter pliktene mot den regnskapspliktige enhet. Styret «avgir» regnskapet ved å signere årsregnskapet og styrets årsberetning, som sendes til regnskapsregisteret, jf. regnskapsloven §§3-1, 3-5 og 8-2.

Det er sammenheng mellom styrets oppgaver med regnskapsavleggelsen og formuesforvaltningen. En sentral del av forsvarlig formuesforvaltning er å ha korrekt regnskapsføring og interne kontrollmekanismer som sikrer dette.¹³⁹ Disse elementene er også sentrale deler av årsregnskapsgrunnlaget.

Når styret avgir regnskapet, oppstår samtidig en forventning hos allmennheten om at regnskapsinformasjonen er korrekt. Når noen handler i tillit til regnskapene – en bank yter eksempelvis lån til selskapet – og det viser seg at informasjonen er uriktig, kan det oppstå tap. Et nøkkelord i.f.t. ansvar for feil/misligheter er derfor hvilke forventninger omverdenen får til regnskapets godhet.

Revisors primæroppgave i.f.m. kontroll av regnskapsavleggelsen er å «gi uttrykk for en mening om hvorvidt regnskapet i det alt vesentlige er utarbeidet i samsvar med det gjeldende rammeverket for finansiell rapportering», jf. ISA 200 punkt 3. Standardens punkt 4 plasserer ansvaret for selve regnskapsavleggelsen hos styret:

«Regnskapet som revideres er enhetens regnskap, og det er utarbeidet av enhetens ledelse under tilsyn av dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll. ... En revisjon i samsvar med ISA-ene gjennomføres ut fra forutsetningen om at ledelsen og ... de som har overordnet ansvar for sty-

¹³⁹ NOU 2008:12 punkt 4.3.1.

ring og kontroll, har erkjent visse oppgaver og plikter som er grunnleggende for gjennomføringen av revisjonen. Revisjonen av regnskapet fritar ikke ledelsen eller dem som har overordnet ansvar for styring og kontroll for deres ansvar.»¹⁴⁰

Det bemerkes at ISA-ene ikke pålegger styret eller ledelsen større ansvar enn det som følger av lover og forskrifter de er underlagt.¹⁴¹ ISA-ene gjelder kun for revisor. En utvidelse av styrets ansvar måtte enten hjemles i lov eller særskilt avtale. Poenget med punkt 4 må være å presisere at revisor ikke skal erstatte styrets funksjon, men være et supplement som gir ytterligere trygghet for at regnskapet er korrekt.

Oppgavefordelingen er etter dette at styret er ansvarlig for at årsregnskapet er utarbeidet og fastsatt i samsvar med gjeldende regler, mens revisors rolle er å gi en uavhengig og objektiv bekreftelse som gjør at brukerne av regnskapet kan stole på at det ikke inneholder vesentlige feil.¹⁴²

I praksis er det ofte slik at revisjonsoppdraget er et løpende arbeid gjennom regnskapsåret som i stor grad bygger på kommunikasjon mellom revisor og selskapets ledelse. Revisjonen er således ikke nødvendigvis begrenset til en *etterfølgende* kontroll, men utgjør vel så mye løpende analyser og vurderinger gjennom regnskapsperioden.

Spørsmålet er hvem som har ansvaret dersom det avdekkes at regnskapet faktisk inneholder feil/misligheter.

Avsløringen av vesentlige feil/misligheter er nettopp det årsregnskapsrevisjonen tar sikte på, og mye taler for at ansvaret bør påhvile revisor. Når revisjonsberetningen signeres, attesterer revisor at regnskapet gir korrekte opplysninger og bidrar således til at regnskapet blir fastsatt.

¹⁴⁰ Min understrekning.

¹⁴¹ Følger også av ISA 200 punkt 4.

¹⁴² NOU 2008:12 punkt 4.5.3.

Sistnevnte moment ble trukket frem i Rt. 2010 side 1328 (Sponsor Service). Selskapets revisor hadde avgitt en ren revisjonsberetning til tross for at det ikke var foretatt tilstrekkelig eller hensiktsmessig revisjon av vesentlige poster i årsregnskapet, herunder driftsinntekter og eiendelsposter, ikke foretatt tilstrekkelige revisjonshandlinger og heller ikke utarbeidet fullgod dokumentasjon. Høyesterett fant at revisors rene beretning i et slikt tilfelle utvilsomt var et aktivt bidrag til at styret fastsatte et uriktig årsregnskap. Revisjonsberetningen var reelt sett bestemmende for regnskapsfastsettelsen, og gjorde det *mulig* å fastsette regnskapet. Revisoren ble dømt for grov uaktsom tilsidesettelse av revisorloven gjennom unnlatt eller mangelfull revisjon, og grov uaktsom medvirkning til vesentlig overtredelse av flere bestemmelser i regnskapsloven.

Det bemerkes at styret ikke var saksøkt, og Høyesterett vurderte ikke ansvarsfordelingen.

Avgjørelsen illustrerer at revisors kontroll av regnskapet er et kvalitetsstempel. Revisors erklæring gir brukerne en *berettiget forventning* om at opplysningene er korrekte og i overensstemmelse med lov og forskrifter. Tilsvarende har styret en berettiget forventning om at revisjonen er til å stole på og at revisor tar fullt inn over seg det gjensidige tillitsforholdet som eksisterer mellom dem.

Når revisorlovens og standardenes bestemmelser leses i sammenheng, kan det synes som revisor nærmest har ansvar for å avdekke enhver feilinformasjon. Som nevnt tidligere påhviler det ikke revisor et absolutt krav om å faktisk avdekke feil/misligheter. Standarden erkjenner revisjonens iboende begrensning om at revisjonshandlinger som kan gjennomføres og som danner grunnlaget for revisors konklusjoner, «er mer underbyggende enn absolute». Standardene krever bare at revisor, gjennom tilstrekkelige og hensiktsmessige revisjonsbevis, oppnår *betryggende sikkerhet* for at regnskapet ikke inneholder slike mangler, jf. eksempelvis Sponsor Service-dommen. Det bemerkes imidlertid at «betryggende sikkerhet» representerer en høy grad av sikkerhet, jf. ISA 200 punkt 5.

Revisors oppgave er å kontrollere selskapsledelsens opplysninger, og han kan ikke forventes å oppdage enhver feilopplysning. Dette ville medføre altfor omfattende undersøkelser og bli uforholdsmessig ressurskrevende. Det må derfor foretas en proporsjonalitetsavveining hvor risikoen for vesentlig feilinformasjon holdes opp mot den ressursbruk som anses hensiktsmessig for å oppnå et tilfredsstillende resultat.

Etter revisorloven §5-2 skal revisor bl.a. vurdere risikoen for «feilinformasjon i regnskapet som følge av misligheter og feil.» At terskelen går ved *vesentlig* feilinformasjon fremgår ikke av loven, men følger uttrykkelig av de internasjonale standardene. Feilinformasjon anses å være vesentlig dersom den «enkeltvis eller samlet, med rimelighet kan forventes å påvirke de økonomiske beslutningene som fattes av brukerne av regnskapsopplysningene».¹⁴³ Gulden har gitt uttrykk for samme forståelse.¹⁴⁴

I Eidsvoll herredsretts dom¹⁴⁵ ble revisor krevd for tap saksøkerne var påført ved å delta i en kapitalutvidelse kort tid før selskapets konkurs. Utestående fordringsmasse var i regnskapene oppført med altfor stor verdi, noe revisor burde oppdaget. Det var samlet sett knyttet så stor usikkerhet til selskapets utestående fordringer at revisor burde foretatt langt mer selvstendige og grundige undersøkelser. Retten fant det godtgjort at investorene hadde lagt avgjørende vekt på at regnskapene var revidert, og det virket skjerpene at revisor var klar over at regnskapet var motiverende for aksjetegningene. Selskapets reelle underskudd var således en synbar bristende forutsetning. I denne forbindelse uttalte retten at revisor bl.a. skal kontrollere selskapets ledelse, og *med sin erklæring vise at regnskapene er til å stole på.*

Enkelte deler av årsregnskapet er i større grad utsatt for misligheter og krever derfor særlige undersøkelser, eksempelvis innberettede skatter- og avgifter, selskapets låneforhold, om

¹⁴³ Jf. eksempelvis ISA 200 punkt 6.

¹⁴⁴ Gulden, revisorloven §5-2, note 87.

¹⁴⁵ Dom 25. oktober 1993 (850-92 A).

aksjekapitalen er intakt samt om det er gjennomført kapitaltransaksjoner som er egnet til å påvirke egenkapitalen.

Andre forhold kan også tenkes, og det vil være opp til revisors skjønn å vurdere hva som skal undersøkes særskilt, hvilke revisjonshandlinger som anses hensiktsmessige og hvordan konklusjonen skal utformes basert på den risiko som avdekkes. Grunnet hensynet til formålstjenlig ressursbruk, og ikke minst et altfor strengt krav til revisor om det skulle forlanges at enhver uregelmessighet måtte avdekkes, har lovgiver valgt å legge terskelen til begrepet «beste skjønn». Så får det være opp til bransjen å vurdere hva som til enhver tid utgjør den dyktige og ansvarsbevisste revisors handlemåte.

Etter dette blir konklusjonen at det er styret som har oppgaven med og ansvaret for å besørge at årsregnskapet er avgitt i samsvar med lov og forskrifter, at det er korrekt og gjensvar for en betryggende kontroll, mens det er revisors ansvar å kontrollere om opplysningene er korrekte. Avdekkes eller bevises derimot at en aktsom revisjon ville ha oppdaget feilinformasjonen i årsregnskapet, vil kravene til ansvarsgrunnlag og årsakssammenheng være oppfylt og revisor kan holdes erstatningsansvarlig.

3.5.3 Ansvar for formuesforvaltningen

Med «formuesforvaltning» menes bestyrelse av selskapets aktiva og passiva.

Utgangspunktet er at formuesforvaltningen ligger under styrets ansvar, jf. aksjeloven §6-12 tredje ledd.

Etter revisorloven §5-1 annet ledd skal imidlertid revisor «se etter at den revisjonspliktige har ordnet formuesforvaltningen på en betryggende måte og med forsvarlig kontroll». Spørsmålet er hva som ligger i kravet «se etter».

Naturlig språklig forståelse kan tilså at revisors ansvar er av mer underordnet art, og at kravene derved er oppfylt når revisor har undersøkt om styret og ledelsen har overholdt sine plikter.

På den annen side sier ikke loven noe om hvilke undersøkelser revisor skal foreta når han «ser etter» eller hvor inngående de skal være. Dette vil nødvendigvis variere bl.a. ut fra selskapets art, virksomhetens omfang og kapital situasjon. Jo større selskapet er eller jo mer kompleks arten av virksomheten er, desto flere undersøkelser er påkrevet for at vilkåret skal være oppfylt.

I Frostating-dommen¹⁴⁶ stod det sentralt at selskapet hadde manglende internkontroll. Ut fra situasjonens alvor hadde nok revisor oppfordring til å foreta mer inngående vurderinger enn det som generelt kan utledes av lovens regler. Dette viser at revisors konkrete skjønn er bestemmende for hvilke undersøkelser som skal foretas, og vurderingstemaet blir om skjønnsutøvelsen er forsvarlig. At selskapet driver med risikoutsatt virksomhet, vil typisk fordre skjerpet aktsomhet fra revisors side, idet skadeevnen for store tap må anses å være betydelig.

Som nevnt vektlegger forarbeidene¹⁴⁷ revisors rolle i arbeidet med å bekjempe økonomisk kriminalitet. Revisors plikt til å se etter at selskapet har ordnet formuesforvaltningen på en betryggende måte ble ansett som et viktig virkemiddel i den forbindelse. Utvalgets flertall foreslo at revisor skulle pålegges tilleggsplikter i form av kontroll med styrets ivaretagelse av sine lovbestemte plikter. Mindretallet, som flere høringsinstanser sluttet seg til, ville imidlertid ikke pålegge revisor plikter som ikke er tilstrekkelig definert.¹⁴⁸ Departementet ønsket ikke å åpne for utvidete krav til revisor ettersom det var egnet til å svekke hans uavhengighet:

¹⁴⁶ LF-2006-118756.

¹⁴⁷ Ot.prp. nr. 75 (1997-1998) side 34.

¹⁴⁸ Ot.prp. nr. 75 (1997-1998) side 29.

«... Departementet slutter seg til de høringsinstansene som mener at utvalgets forslag vil skape en uklar ansvarsdeling mellom foretakets styrende organer og revisor. Departementet kan ikke se at utvalget i sitt forslag har foretatt noen nærmere vurdering av ansvarsfordelingen mellom den revisjonspliktige og revisor på dette punktet. ... Etter departementets syn hører det ikke naturlig under revisors ansvarsområde å kontrollere ledelsens beslutninger på dette området. En nær tilknytning mellom den revisjonspliktiges ledelse og revisor når det gjelder ledelsens plikter vil kunne komme i konflikt med de krav som foreslås når det gjelder revisors uavhengighet.»

Tilliten til revisors uavhengighet og objektivitet er grunnleggende for tilliten til regnskapet. Oppfatter regnskapsbrukerne revisor som faktisk uavhengig av selskapet, har de større grunn til å stole på opplysningene. Foreligger det derimot forhold som er *egnet* til å svekke tilliten, ville hele poenget med revisjonen bortfalle. Det er i den forbindelse tilstrekkelig at det foreligger elementer som kan tilsi at uavhengigheten er kompromittert. Hvorvidt han i realiteten er uavhengig, er underordnet.

I.f.t. formuesforvaltningen bør det være en klar deling av styrets og revisors plikter. Begir revisor seg inn på de plikter som påhviler selskapets ledelse, innenfor et område som ikke er hans primære felt, kan grensene lett bli utvisket. Revisor er i utgangspunktet ikke selskapets sparringspartner, men en objektiv kontrollør.

Et relevant spørsmål kan være *når* revisor har plikt til å gripe inn dersom han ser at formuesforvaltningen ikke er betryggende.

Dette ble drøftet av Høyesterett i Rt. 2003 side 696, som er en av de mest sentrale dommer vedrørende ansvarsfordelingen m.h.t. styrets og revisors sammenfallende oppgaver. Saken gjaldt erstatningskrav fra selskapet mot revisor for ikke å ha hindret/begrenset tap som følge av daglig leders valutahandel. Det var enighet om at den kommersielle formuesforvaltningen var styrets oppgave og at revisors oppgave var å kontrollere årsoppgjør og regnskap. Uenigheten gjaldt oppgavefordelingen ved kontroll med daglig leders omfattende og spekulative valutahandel, herunder om dette i seg selv var så spesielt at det foranlediget skjerpet oppmerksomhet fra revisor.

Høyesterett drøftet først betydningen av vedtektenes formål. Retten kunne ikke se at valutaspesulasjoner var en uvanlig side av «skipsfart og beslektet virksomhet samt investeringer og deltakelse i andre selskaper». Valutahandel kunne ha en funksjon i å sikre mot risiko ved svingninger i kursforholdet mellom to valutaer, og kunne således få reell innvirkning på selskapets økonomi.

Dernest ble vektlagt at daglig leder på transaksjonstiden hadde stor tillit fra omgivelsene, særlig ved at han var meddelt eneprokura. Det var også av stor betydning at styret var klar over og hadde godtatt valutahandlenes betydelige omfang, og at styret hadde langt mer inngående kunnskap om dette enn revisor. Konklusjonen var derfor at revisor ikke hadde oppfordring til å undersøke nærmere, og han ble frikjent. Kontroll med daglig leders valutahandel var ikke en del av revisors oppgaver. Om oppgavefordelingen uttalte retten:

«Når vi er utenfor de oppgavene som knytter seg til årsoppgjør og regnskap, må utgangspunktet etter min mening være at primæransvaret for å føre kontroll med Rustad Nilsens disposisjoner lå hos styret. Revisors plikt måtte først og fremst være å reagere hvis han var blitt oppmerksom på uregelmessigheter som kunne gi fare for tap, og som han måtte regne med at styret ikke kjente til. I vurderingen må det få betydning hvilke kunnskaper henholdsvis revisor og styret hadde, og også hvilke kunnskaper revisor måtte regne med at styret hadde.»¹⁴⁹

Uttalelsen må antas å kaste lys over grensene for revisors inngrepsplikt. Etter en konkret helhetsvurdering fant Høyesterett at styret var nærmere enn revisor til å bære ansvaret for daglig leders disposisjoner. Styrets brede kompetanse innen shipping og valutahandel, hyppigheten av styremøter og at det var nær kontakt mellom daglig leder og styreleder, som for øvrig var eneaksjonær, ble også tillagt betydelig vekt.

Cordt-Hansen mener dommen gir grunnlag for å utlede en hovedregel om at prinsipalansvaret for forvaltningsmessige disposisjoner ligger hos styret, slik at revisors ansvar først kommer til anvendelse dersom det avdekkes uregelmessigheter som kan lede til tap, og

¹⁴⁹ Min understrekning.

som revisor må anta at styret ikke er kjent med.¹⁵⁰ Dette korresponderer også med forarbeidenes forståelse av revisors lovfestede¹⁵¹ plikt til å påpeke kritikkverdige forhold til selskapsledelsen:

«Departementet vil for øvrig understreke at selv om ikke revisor pålegges noen kontrollplikt, vil misligheter og feil hos ledelsen kunne være blant de forhold revisor må påpeke overfor den revisjonspliktige dersom dette avdekkes i.f.m. revisjonsoppdraget. ...»

Konklusjonen blir etter dette at styret har primæransvaret for å besørge at formuesforvaltningen er gjenstand for betryggende kontroll, og at det skal en del til før revisors plikt til å gripe inn aktualiseres. Avdekkes imidlertid alvorlige eller kritikkverdige forhold, som revisor burde forstå at styret ikke kjenner til, vil han ha en plikt til å gripe inn. Unnlater her vil være ansvarsbetingende.

3.5.4 Forutsetningen om fortsatt drift

Etter revisorloven §5-1 første ledd annet punktum skal revisor vurdere om forutsetningen om fortsatt drift er tilstede og i samsvar med årsregnskapet.

Forutsetning om fortsatt drift innebærer at det er sannsynlig at driften vil fortsette i overskuelig fremtid, jf. ISA 570 punkt 2. Med «overskuelig fremtid» menes tiden frem til avleggelsen av neste års regnskap. Er forutsetningen tilstede, registreres eiendeler og gjeld på det grunnlag at enheten vil kunne realisere sine eiendeler og møte sine forpliktelser.

Både styret og revisor har selvstendig plikt til å vurdere om forutsetningen er oppfylt. Styrets vurdering skal fremgå av årsberetningen, jf. regnskapsloven §3-3. Revisor skal alltid uttale seg om dette i sin beretning, jf. revisorloven §5-6 femte ledd nr. 4. Unnlater fra

¹⁵⁰ Cordt-Hansen (2003) side 137.

¹⁵¹ Se revisorloven §§5-4 jf. 5-2 fjerde ledd.

styret eller revisor kan medføre ansvar, idet brudd på pliktnormer normalt er ansvarsbe-
tingende.

Betydningen av brudd på normer gitt ved lov eller forskrifter kan formuleres som spørsmå-
let om overtredelse uten videre medfører at handlingen stemples som uaktsom.¹⁵²

Et første vurderingsmoment er normens bakenforliggende hensyn. Er formålet nettopp å
forhindre den aktuelle skade, vil det trekke i retning av ansvar. Sagt på en annen måte in-
nebærer normen at aktsomheten skjerpes.

Kravet til vurdering av forutsetning om fortsatt drift er plassert sentralt i revisjonsloven.
§5-6 angir hva som skal være med i revisjonsberetningen, og uttrykker et skal-krav. Form-
ålet med bestemmelsen synes ikke vurdert i lovforarbeidene, men fortsatt drift-
forutsetningen fremstår som en sentral del i vurderingen av om regnskapet er i samsvar
med lov og forskrifter.¹⁵³

Forutsetningen om fortsatt drift presumeres å være vesentlig for regnskapsbrukerne, idet
den gir informasjon om selskapets fremtidsutsikter, og unnlater her kan representere stor
skadeevne. Det er nettopp kretsen av regnskapsbrukerne som bestemmelsen skal gi vern.¹⁵⁴

Selv om ledelsen på et selvstendig grunnlag skal vurdere om forutsetningen er tilstede, skal
revisor evaluere om vurderingen er riktig. Ledelsens vurdering vil være et nøkkelement i
revisors evaluering, men revisor skal på et uavhengig grunnlag vurdere regnskapsårets
hendelser i lys av mulig vesentlig usikkerhet, jf. ISA 570 punkt A2.

¹⁵² Lødrup (2006) side 101.

¹⁵³ Ot.prp. nr. 75 (1997-1998) side 34.

¹⁵⁴ Lødrup (2006) side 102.

Revisor har riktignok ikke plikt til å kompensere for analyser ledelsen ikke har foretatt, eksempelvis for hvilken periode vurderingen gjelder. Foreligger det derimot hendelser eller indikasjoner på at forutsetningen kanskje ikke er tilstede, skal revisor bemerke dette gjennom de fire ulike situasjoner opplistet i regnskapsloven §3-3 tredje ledd – utvilsom fortsatt drift (nr. 1), usikker fortsatt drift (nr. 2), tap av aksjekapital (nr. 3) eller sannsynlig avvikling (nr. 4).

Konklusjonen blir at primæransvaret for riktigheten av forutsetning om fortsatt drift ligger hos styret og ledelsen, men at revisor har en kontrollfunksjon også i forhold til dette. Forhold som kan indikere at forutsetningen ikke er tilstede, skal revisor angi i revisjonsberetningen. Han pålegges m.a.o. en selvstendig vurderingsplikt. Manglende oppfyllelse av plikten medfører normalt ansvar.

4 Oppsummering

Culpanormen på området for styremedlemmers og revisors ansvar må karakteriseres som streng. Det stilles som hovedregel strengere krav til aktører på formueskadeområdet enn på deliktsområdet.

Styrets og revisors plikter i tilknytning til aksjeselskaper er i stor grad lovfestet, som dermed gir anvisning på en forsterket aktsomhetsnorm. Det er videre liten plass for subjektive unnskyldningsgrunner.

De foregående drøftelser viser at særlig kravene til forsvarlig egenkapital i aksjeloven og pliktene etter revisor- og regnskapsloven samt de internasjonale standarder og kravene til «god revisjonsskikk» har medvirket til en skjerpelse av aktsomhetskravene til styremedlemmer og revisor. Dette har vært lovgivers tilsiktede hensikt med bestemmelsene i aksjeloven §§3-4, 3-5 og 8-1. Tilsvarende har reglene i revisorlovens §§5-1 til 5-6 og «god revisjonsskikk» hatt til hensikt og virkning å utvide rammene for revisors ansvar. De siste lovendringene i begge lover har trolig ført til at ansvaret i praksis er skjerpet. Regelendringene

er imidlertid nye, og det gjenstår å se hvordan Høyesterett vurderer rekkevidden av særlig aksjelovens §3-4.

Ansvarsfordelingen mellom styret og revisor er som hovedregel at styret har ansvaret for selskapets drift, herunder regnskapsavleggelsen og formuesforvaltningen, og at revisor har en selvstendig, uavhengig og objektiv kontrollfunksjon. Kontrollen avsluttes med revisors bekreftelse på at årsregnskapet gir et så riktig bilde som mulig av selskapets økonomiske situasjon, slik at regnskapsbrukerne kan stole på informasjonen selskapet gir om seg selv, og handle i tillit til den.

Det erstatningsrettslige utgangspunkt er at skadevolder svarer for hele tapet skadelidte er påført ved den erstatningsbetingende uaktsomhet. Både styret og revisor skal bedømmes ut fra egne forhold, men en del plikter er sammenfallende og resulterer undertiden i at begge medvirker til samme skade. Styret og revisor blir da solidarisk ansvarlige, jf. skl. §5-3 første ledd.

Som nevnt er det sparsommelig med Høyesterettspraksis konkret rundt ansvarsfordelingen, hvilket har sammenheng med at styret i stor grad har sluppet unna søksmål. I de to mest alvorlige sakene i norsk historie – Sponsor Service og Finance Credit – ble ikke styret saksøkt, noe som resulterte i en bred debatt rundt realiteten av styreansvaret. I kjølvannet av sakene ble det hevdet at styreansvaret fremstår som mer eller mindre illusorisk.¹⁵⁵ Lovgi-ver må åpenbart ha registrert disse uheldige virkningene idet ansvarsreglene i dag fremstår som strengere enn de var på begynnelsen og midten av 2000-tallet.

Hanstad argumenterer for at fraværet av erstatningssøksmål mot styret synes å skyldes en ren kost/nytte-vurdering, hvor store prosesskostnader veies opp mot hva som er å hente økonomisk. Det begrensede antall rettskraftige dommer om styreansvar på midten av 2000-tallet gir støtte for dette synet.

¹⁵⁵ Se Hanstad (2006).

Praksis viser at skadelidte regelrett går direkte på revisor for hele kravet, idet han som følge av lovpålagt ansvarsforsikring normalt er mer søkegod enn styremedlemmene, jf. prinsippet om «deep pockets». Solidaransvar – og derved regressinstituttet – kan nok oppleves som urimelig, spesielt når begrunnelsen er at revisor har bedre dekningsmuligheter og ikke at han i større utstrekning er å bebreide. Hensynet bak solidaransvaret er imidlertid at skadelidte skal kompenseres for det tap han urettmessig er påført, og skadevolder er på sin side nærmere til å bære regressbyrden.

Som vi har sett er styremedlemmers og revisors erstatningsansvar et område i stadig utvikling. Særlig de siste 30 årene har aktsomhetsnormen gjennomgått en betydelig utvikling, og ansvarsrammene er i dag strengere enn på 1980- og tidlig 1990-tall. En faktor av stor betydning for den raske utviklingen, er internasjonal påvirkning gjennom EUs legislative virksomhet og internasjonale organers utvikling av bransjenormer. Etter all sannsynlighet vil det økende samspillet mellom lovgivers, EUs, Høyesteretts og bransjens arbeid fortsette å ha stor betydning for rettsutviklingen også fremover.

5 Litteraturliste

Bøker:

Aarum, Kristin Normann. *Styremedlemmers erstatningsansvar i aksjeselskaper*. Oslo, 1994.

Andenæs, Mads Henry. *Aksjeselskaper og allmennaksjeselskaper*. Oslo, 2006.

Bråthen, Tore. *Selskapsrett*. 3. utgave. Oslo, 2008.

Cordt-Hansen, Hans. *Revisorloven med kommentarer*. 3. utgave. Oslo, 2006.

Hjelmeng, Erling. *Revisors erstatningsansvar*. Bergen, 2007.

Kobbernagel, Jan. *Ledelse og Ansvar: En undersøgelse af Bestyrelsens og Direksjonens Ansvar over for Aktieselskabet og dets Kreditorer*. København, 1945.

Lødrup, Peter. *Lærebok i erstatningsrett*. 5. utgave, 2. opplag. Oslo, 2006.

Vinding Kruse, Anders. *Erstatningsretten*. 5. utgave. København, 1989.

Hefte:

Bråthen, Tore. *Styrets handleplikt ved tap av egen kapital*. Oslo, 2001. I: Magma 6 (12).

<http://www.magma.no/styrets-handleplikt-ved-tap-av-egenkapital>

Bråthen, Tore. *Styremedlemmers fratreden*. Oslo, 2006. I: Magma 5 (12).

<http://www.magma.no/styremedlemmers-fratreden>

Siebke, Henning Alme. *Når revisor skal og bør trekke seg*. Oslo, 2009. Revisjon og Regnskap 8 (12).

<http://revregn.no/pdf/2009/8-30-4.pdf>

Artikler:

Tidsskriftsartikler:

Giertsen, Johan. *Revisors erstatningsansvar ved forsømt eller mangelfull kontroll av selskapets økonomiske stilling*. Juristkontakt. Årg. 28 (1994) nr. 3.

Hagstrøm, Viggo. (1995). *Regnskapsmessig estimering og privatrettslig bundethet og ansvar*. I: Lov og Rett, Årg. 34 (1995) nr. 7 side 375-395.

Birkeland, Kari. *Erstatningsansvar for revisorer*. I: Tidsskrift for Erstatningsrett (2007) nr. 1-2.

Lovgivning:

1969 Lov om skadeserstatning av 13. juni 1969 nr. 26. (*Skadeserstatningsloven*.)

1976 Lov om aksjeselskaper av 4. juni 1976 nr. 59. (*Aksjeloven*.)

1997 Lov om aksjeselskaper av 13. juni 1997 nr. 44. (*Aksjeloven*.)

1997 Lov om allmennaksjeselskaper av 13. juni 1997 nr. 45. (*Allmennaksjeloven*.)

1998 Lov om årsregnskap av 17. juli 1998 nr. 56. (*Regnskapsloven*.)

1999 Lov om revisjon og revisorer av 15. januar 1999 nr. 2. (*Revisorloven*.)

2003 Lov om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering mv. av 6. mars 2009 nr. 11. (*Hvitvaskingsloven*.)

2004 Lov om bokføring av 19. november 2004 nr. 73. (*Bokføringsloven.*)

EU-direktiver:

Rådsdirektiv 84/ 253/ EØF Rådets åttende direktiv av 10. april 1984 om godkjenning av personer med ansvar for lovfestet revisjon av selskaper.

Dommer:

Høyesterettsdommer

Rt. 1930 side 533

Rt. 1957 side 607

Rt. 1988 side 7

Rt. 1989 side 1318

Rt. 1991 side 835

Rt. 1993 side 1399

Rt. 1995 side 1026

Rt. 1995 side 1350

Rt. 1996 side 407

Rt. 1998 side 1924

Rt. 2000 side 679

Rt. 2002 side 286

Rt. 2003 side 400

Rt. 2003 side 696

Rt. 2007 side 220

Rt. 2008 side 1007

Rt. 2009 side 1032

Rt. 2010 side 1328

Rt. 2011 side 257

Rt. 2013 side 388

Publiserte underrettsdommer

RG 1991 side 956 (Trondenes herredsrett)
RG 1994 side 145 (Eidsivating lagmannsrett)
LB-1995-03002 (Borgarting lagmannsrett)
RG 1996 side 22 (Kristiansand byrett)
LB -2004-81046 (Borgarting lagmannsrett)
LB-2006-29790 (Borgarting lagmannsrett)
LF-2006-118756 (Frostating lagmannsrett)
LB-2006-146429 (Borgarting lagmannsrett)

Upubliserte underrettsdommer

Eidsvoll herredsretts dom av 25. oktober 1993 (850-92 A)
Oslo byretts dom av 28. november 1996 (95-09744-A/ 44)

Forarbeider:

Norges offentlige utredninger

NOU 1992:29	Lov om aksjeselskaper.
NOU 1996:3	Ny aksjelovgivning.
NOU 1997:9	Om revisjon og revisorer.
NOU 2008:12	Revisjonsplikten for små foretak.
NOU 2008:16	Om foretaksstyring og tiltak mot manipulering av finansiell informasjon.

Betenkninger (NOU før 1972)

Innstilling til lov om aksjeselskaper. Bergen 1970.

Proposisjoner

Ot.prp. nr. 36 (1993-1994)	Om lov om aksjeselskaper
Ot.prp. nr. 23 (1996-1997)	Om lov om aksjeselskaper (aksjeloven) og lov om allmennaksjeselskaper (allmennaksjeloven)

- Ot.prp. nr. 75 (1997-1998) Om lov om revisjon og revisorer (revisorloven)
- Prop. 117 L (2009-2010) Endringer i regnskapsloven og enkelte andre lover (foretaksstyring og tiltak mot manipulering av finansiell informasjon)
- Prop. 148 L (2010-2011) Endringer I aksjeloven mv. (nedsettelse av kravet til minste aksjekapital mv.)
- Prop. 111 L (2012-2013) Endringer I aksjelovgivningen mv. (forenklinger)

Innstillinger

- Innst.O. nr. 25 (1998-1999) Innstilling fra finanskomiteen om lov om revisjon og revisorer (revisorloven)
- Innst. 343 L (2009-2010) Innstilling fra finanskomiteen om endringer i regnskapsloven og enkelte andre lover (foretaksstyring og tiltak mot manipulasjon av finansiell informasjon)
- Innst. 347 L (2012-2013) Innstilling fra justiskomiteen om endringer i aksjelovgivningen mv. (forenklinger)

Nettside:

Statistisk Sentralbyrå. *Statistisk årbok*. (1994).

<http://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1994.pdf>

Kredittilsynet. *Erfaringer og utfordringer Kredittilsynet 1986-2006*.

http://www.finanstilsynet.no/archive/stab_pdf/01/03/13092004.pdf

Hanstad, Per. *Sponsor Service-dommen: Ansvar plassert der det må ligge*. (2006)

<http://www.revisorforeningen.no/d9264146/sponsor-service-dommen-ansvaret-plassert-der-det-ma-ligge>

Den Norske Revisorforening. *Regler om etikk*. (2009).

http://www.revisorforeningen.no/arch/_img/9553735.pdf

Moseidjord, Elin. *Erstatningsansvar for revisor. En fremstilling av culpanormen. I: Konkursrådet* (oppdatert 30.11.2010).

<http://www.konkursradet.no/Artikler/Studentoppgaver/Erstatningsansvar-for-revisor-54/#7>

Internasjonale revisjonsstandarder:

International Standards on Auditing 200	Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføringen av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene
International Standards on Auditing 240	Revisors oppgaver med og plikter til å vurdere misligheter ved revisjon av årsregnskaper
International Standards on Auditing 250	Vurdering av lover og forskrifter ved revisor av regnskaper
International Standards on Auditing 315	Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser
International Standards on Auditing 320	Vesentlighet ved planlegging og gjennomføring av en revisjon
International Standards on Auditing 500	Revisjonsbevis
International Standards on Auditing 570	Fortsatt drift

Annet:

Grønn/ Hirsch/ Knutzen (red). *Norsk domssamling om revisors erstatningsansvar*. Norges Statsautoriserte Revisorers Forening og Wiersholm, Mellbye & Bech. Oslo, 1996.

Gulden, Bror Petter. *Kommentarer til revisorloven*. Gyldendal Rettsdata.

Bråthen, Tore. *Kommentar til aksjeloven*. Gyldendal Rettsdata.

Perland, Olav Fr. og Bjerve, Knut. *Nye regler i aksjeloven – svekket kreditorvern?* Selskapsrettskonferansen i Stavanger i regi av Juristenes Utdanningsenter, 7. og 8. november 2013.